

ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ

ՀԱՅԵՑԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ
ԵՒ
ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄ

ՈՒՐԲԱԹ, 14 ԱՊՐԻԼ 2006
ՄԱՐԻՈԹ ՊԱՆԴՈԿ, ԳԱՀԻՐԷ

ՀԲԸՄ-Ի 100-ԱՄԵԱԿԻ ԵԳԻՊՏՈՍԻ ՏՕՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀԲԸՄ-Ի ԽՈՐՀՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ

ԳԱՅԻՐԷ, ՈՒՐԱԹ 14 ԱՊՐԻԼ 2006
ՄԱՐԻՈՅ ՊԱՆՊՈԼ, ԳԱԽԻՐԷ

ՀԱՅԵՑԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ՈՒՍՈՒՑՈՒՄ

1. ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ԱՆՀՐԱԺԵՐՇՏ Է ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՊԱՆՈՒՄԻՆ ՀԱՄԱՐ
ՆԻԽՔԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱԾՆԷ ԽԻԼԻՆ ԿԱՍԻԱ ԾՂԱԼԵԱՆ
2. ԱՐԵՄՏԱՀԱՅԵՐԷՆԻ ՆԵՐԿԱՅԻ ՎԻՃԱԿԸ ՍՓԻՌՔԻ ՏԱՐԱԾՔԻՆ
ՆԻԽՔԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱԾՆԷ ԽԻՎՈՐ ԺԻՐԱՅՐ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ
3. ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՈՒՍՈՒՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԷՆ ՆԵՐՍ
ՆԻԽՔԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱԾՆԷ ՍՈՔՔ. ՆԱՏԻԱ ՍԱՐԱՅԵԱՆ
4. ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԵՒ ՀԱՅԵՑԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ
ԾՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵԼԱԽՄԱՆ ԿԱՄ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ
ՆԻԽՔԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱԾՆԷ ԽԻՎՈՐ ՅԱԿՈԲ ՅԱԿՈԲԵԱՆ
5. ՀԱՅ ԼԵԶՈՒՆ ՈՐՊԷՍ ԱԶԳԱՊԱՅՊԱՆՈՒՄԻ ՄԻՋՈՑ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԵՆՔԻ
ՎՐԱՅ ԵՒ ԱՌԿԱՅ ՎԱՐԵԼԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄ
ՆԻԽՔԸ ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱԾՆԷ ՍՈՔՔ. ԱՇՈՏ ՄԵԼԵՈՆԵԱՆ
6. ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐՈՒ ՀԱՄԱԴՐՈՒՄ ԵՒ ԹԵԼԱԴՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

* * *

Ատենավար Տիար ՊԵՐՃ ԹԵՐԶԵԱՆ
Ատենապետ ՀԲԸՄ-Ի ԵԳԻՊՏՈՍԻ
Շրջանակային Ցանձնաժողովի

ԿԱՍԻԱ ՃՂԱԼԵԱՆ

Կասիա Ճղալեան ծնած է Գահիրե Ապրիլ 1963-ին: Նախնական ուսումը ստացած է Գալուստեան Ազգային վարժարանին, իսկ երկրորդական ուսումը՝ Ramses College for Girls վարժարանին մէջ: Նոյն ընթացքին ան հետեւած է դաշնամուրի դասընթացքներու նախ տիկին Նուարդ Եանտոյոյի, ապա օր. Նուարդ Տամատեանի հետ եւ աւարտած է London-ի Trinity College of Music դպրոցի 8 տարուայ ծրագիրը պատուոյ յիշատակութեամբ: 1985-ին Գահիրեի Ամերիկեան Համալսարանէն ստացած է Պսակաւոր Արուեստի վկայականը տնտեսագիտութեան մէջ: Կասիա Ճղալեան ատենադպրուիին է ԴԲԸՄ-ի Եգիպտոսի Շրջանակային Ցանձնաժողովին: Ան իր մասնակցութիւնը կը բերէ նաեւ Գահիրեի զանազան մշակութային կազմակերպութիւններու գործունեութեան:

ՇԱՅ ԼԵՁՈՒՆ ԱՆՇՐԱԺԵՑ Ե ՇԱՅԿԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ ՊԱՇՊԱՆՈՒՄԻՆ ՇԱՄԱՐ

Կասիա Ճղալեան

Ներկայիս բազմաթիւ երկիրներու մէջ զգալի է ազգայնականութեան մեծ զարթոնք մը: Եթէ ազգայնականութիւնը կ'ըմբռնենք որպէս ինքնութիւնը կորսնցնելու վտանգին դէմ հակազդեցութիւն, ապա աշխարհի մը մէջ ուր ամէն ժողովուրդ, զանգուածային լրատուամիջոցներու ազդեցութեամբ ենթարկուած է մշակութային միատարրութեամբ «արդիական» գաղափարին, լեզուին, որ որեւէ մշակոյթի ամենացայտուն արտայայտութիւնն է, կը դառնայ ինքնութեան պահպանումին ամենագորաւոր ազդակը: Անշուշտ կան նաեւ այլ ազդակներ, ինչպէս սեփական հողը, կրօնքը, պատմութիւնը եւ ասանդութիւնները: Հասկնալու համար ազգի մը ինքնութեան կառոյցին եւ պահպանումին մէջ լեզուին ունեցած կարեւոր դերը անցեալին, ներկայիս եւ ապագային, պիտի ներկայացնեմ կարգ մը օրինակներ:

Պասքերը

Պասքերու համար, որոնք կ'ապրին Ֆրանսայի հարաւ արեւմուտքը եւ Սպանիոյ հիւսիսը, ինքնապահպանումի առաջին ամենահիմնական տարրը իրենց լեզունն է: Պասքերը չունին իրենց լեզուին իւրայատուկ տառեր: Անոնք հակառակ որ կ'ապրին իրենց սեփական հողին վրայ, զգալով որ իբրեւ ազգ ծուլումի ենթակայ են եւ չունենալով Մետրոպ Մաշտոցի պէս հանճար մը, 1571-ին լատինական տառերը գործածեցին, թարգմանելու Աստուածաշունչը եւ ապա գրի առին իրենց բանաստեղծութիւններն ու երգերը:

Կելտական Ժողովուրդները

Կելտական ժողովուրդի մասին - որուն մաս կը կազմեն Իռլանտացիները, Սկոտիացիները, Կալլեցիները եւ ուրիշներ - իրենց մտաւորականներէն մեկը ըսած է հետեւեալը:

«Մենք զիջած ենք ծուլումի գաղափարին, բայց պէտք է որ արթննանք: Լեզուն ամենակարեւոր եւ ազդու միջոցն է այդ վիճակէն դուրս գալու եւ վերագտնելու գոնէ մաս մը մեր կորսնցուցածէն: Պէտք չէ այլեւս թոյլ տանք որ մենք եւ կամ ուրիշներ խափանեն մեր ինքնութիւնը: Զկայ կելտական ինքնութիւն առանց կելտական լեզուներու: Անգլիախօսները մեր մէջ, որոնք կը ոգեւորուին կելտական գաղափարականով եւ մտատիպարով բայց կը մերժեն որդեգրել լեզուն, իրականութեան մէջ ոչ մէկ առնչութիւն ունին կելտական մշակոյթին հետ: Ձեռով մը ստեղծած են շինծու մշակոյթ մը անգլիական մշակոյթին մէջ: Կրնայ ըլլալ որ ունենան գորաւոր զգացում եւ կապ կելտական մշակոյթին հետ բայց անշատուած կը մնան ըմբռնումի եւ հասկացողութեան պատուարով քանի որ չեն կրնար ինքնաբերաբար կելտերէն մտածել, ինչպէս կը մտածեն կելտերէն խօսողները եւ այսպիսով իրենց ինքնութիւնը հաստատելու համար անոնք կ'ապաւինին արտաքին յենակներու, որոնք անշուշտ կ'ըլլան տկար: Այն ժողովուրդը որ կը կորսնցնէ իր լեզուն, կը խզէ շարունակական կապը իր անցեալին հետ, կը կորսնցնէ նաեւ հսկայական մշակութային աղբիւրներ: Իր մշակութային կեանքը կ'աղքատանայ եւ ան թիրախ կը դառնայ այս դարուս մշակոյթներու միատարրութեան զանգուածային ալիքին»:

Իռլանտացիները զգալով վտանգը, վերջերս իրենց լեզուն որպէս խորհրդանիշ եւ իռլանտական ինքնութիւնը պաշտպանող ամենահիմնական միջոց, վերստին գործածութեան մէջ մտցուցած են:

Տեղաբնիկ Ժողովուրդներ

Նկատի ունենալով որ լեզուն անհրաժեշտ է մշակոյթի մը եւ հետեւաբար ինքնութեան պահպանման համար, աշխարհի չորս կողմը ազդու միջոցներու կը դիմուին վերակենդանացնելու սպառնալիքի ենթարկուած լեզուները, ազատելու համար մեծածաւալ տեղեկութիւններ եւ գիտութիւն որոնք ամբողջական անհետացումը անխուսափելի է եթէ լեզուները կորսուին:

Օրինակի համար, Նոր Զելանտայի մէջ Maori-ները հիմնած են այսպէս կոչուած «Լեզուի Բոյներ» ուր երեցները իրենց մայրենիով կը խօսին այն երիտասարդներուն հետ որոնք ծնողները կորսնցուցած են լեզուն:

Աւստրալիոյ մէջ 20 տարի առաջ, միայն 2 հոգի մնացած էին որոնք կը խօսէին Tjapukai-ի լեզուն: Այսօր անոնք պատրաստած են իրենց մշակոյթը եւ լեզուն դասաւանդելու ծրագիրներ, որոնք մաս

կը կազմեն Աւստրալիոյ հանրային դպրոցներու համակարգին:

Գանատայի մէջ, Օնթարիոյ հարաւը գտնուող Six Nation Reserve-ի մէջ աշակերտներուն կը սորվեցնեն Cayuga & Mohawk լեզուները:

Օրինակները շատ են, չենք կրնար յիշել բոլորը: Մեկ բան յստակ է, աշխարհի չորս կողմը, տարբեր ազգութիւններ մեծ աշխատանքի լծուած են ազատելու կորուստի ենթակայ իրենց լեզուները, զանոնք վերահաստատելով, արձանագրելով եւ սորվեցնելով: Լեզուի կրթութիւնը մտած է դպրոցներու եւ համալսարաններու ծրագիրներուն մէջ, երեցները կ'արձանագրեն զրական ոճով եւ կը հրատարակեն բառարաններ եւ գիրքեր: Այս ջանքերուն մեծամասնութիւնը ուղղուած է երիտասարդներուն, որովհետեւ անոնք են որ պիտի շարունակեն փոխանցումի գործընթացը եւ այսպիսով ազատեն այս բոլորը կորսուելէ:

Իսկ մենք ինչո՞ւ կորսնցնենք մեր լեզուն երբ ունինք երկիր, պատմութիւն, մշակոյթ, լեզու, որ զարմանք կը պատճառէ բոլորին: Դայերենը աշխարհի իբրեւ ամենահին եւ կատարելագործուած լեզուներէն մէկը, ներկայիս քաղաքակիրթ ազգերուն մէջ կը գրաւէ բարձր եւ պատուաւոր տեղ մը: Դարվճրոտի մէջ շատ քիչ անգամներ է որ աշխարհի բոլոր երկիրներէն գիտնականներ, մտաւորականներ եւ ուսանողներ կը հաւաքուին յիշելու ամենակներ, բայց անցեալ տարուայ Դոկտեմբերին հաւաքուեցան տօնելու հայերէն գիրքերու գիտին 1600 ամեակը: Սթրազպուրկի մէջ գիտածողով մը կայացաւ Եւրոխորհուրդի տարածքին մէջ գտնուող ազգային փոքրամասնութիւններու լեզուներու պաշտպանութեան համար: Կարգ մը պետութիւններ ինչպէս Դունգարիան եւ Կիպրոսը ստանձնեցին հայերէն լեզուի պաշտպանութիւնը: Lord Byron 1816-ին ըսած է հետեւեալը հայերէն լեզուի մասին «Դարուստ լեզու մըն է, որ առատօրէն հատուցում պիտի տայ այն անձին որ պիտի սորվի զայն»:

Մինչեւ այսօր, հայերէն լեզուով գոյութիւն ունին հազարաւոր ձեռագիրներ զանազան երկիրներու եւ ժողովուրդներու պատմութեան եւ մշակոյթի մասին: Բազմաթիւ յունական, ասորական եւ այլ լեզուներով գրուած գիտնականներու եւ փիլիսոփաներու գործերը, որոնք կորսուած են դարերու ընթացքին, կարելի եղած է վերագտնել իրենց հայերէն թարգմանութիւններուն միջոցաւ, որոնք հայ ժողովուրդը պահպանած է ի զին իր կեանքին: Դետեաբար, մենք ալ մեր կարգին պետք է տնր կանգնինք մեր այս արժեքներուն եւ փոխանցենք նոր սերունդին:

Դիմա պիտի անդրադառնամ այն կարծիքին մասին թէ լեզուն անհրաժեշտ չէ: Ոգին, այսինքն աւանդութիւնները, մշակոյթը, պատմութիւնը, բաւարար են ազգի մը ինքնութիւնը պահպանելու:

Եգիպտահայ համբաւաւոր երգիծանկարիչ Ալեքսանտր Սարուխան վիճաբանական երեկոյի մը ընթացքին որուն նիւթն էր «Ոգի՞ն անհրաժեշտ է թէ լեզուն, հայկական ինքնութեան պահպանման համար» կ'ըսէ հետեւեալը:

«Այնքան ատեն որ ոգին մնայ, լեզուն օր մը կարելի է ձեռք բերել, սորվիլ, որովհետեւ հակառակ որ լեզուն ոգին վառ պահող ամենաեական ազդակն է, այսուհանդերձ անիկա ստացական բնոյթ ունի: Մեծ թիւով հայազետ օտար գիտնականներ կան որ մեզմէ շատ աւելի լաւ տիրացած են հայերէնին»:

Ճիշտ է Սարուխան այս հատուածին մէջ, օտար գիտնականներէ զատ շատ հայեր ալ կան որոնք հայերէն կը խօսին, բայց ոչ մէկ կապ ունին հայութեան հետ եւ այսպիսով չեն կրնար դեր մը ունենալ հայկական ինքնութեան պահպանումին մէջ:

Սարուխան կը շարունակէ «Ոգին գիտութիւն է, լեզուն գէնքը: Ոչ մէկ գիտութիւն իրաւունք ունի կամովին հրաժարելու իր գէնքէն այնքան ատեն որ գէնքը գործածելի վիճակի մէջ է: Ոգին եւ լեզուն այնքան անբաժանելի են իրարմ որքան գիտութիւն ու գէնքը: Բայց այն պարագային երբ պայքարի ատեն փամփուշտը սպառի հրամանատարին միակ մտահոգութիւնը կ'ըլլայ փրկել գիտութիւնը մինչեւ որ ճար մը գտնուի օգնութիւն հասցնելու»:

Սարուխան այս հատուածին մէջ լեզուն կը նմանցնէ գէնքի, եւ փամփուշտի սպառման պարագային երբ գէնքը այլեւս անգործածելի կ'ըլլայ, գիտութիւն՝ այսինքն ոգին ազատիլը կը գերադասէ: Ուրեմն, հարկ է մտածել գէնքը՝ այսինքն լեզուն միշտ գործածելի վիճակի մէջ պահելու մասին:

Ինչպէ՞ս կարելի է գէնքը, լեզուն, գործածելի վիճակի մէջ պահել որպէսզի գիտութիւնը, ոգին չմեռնի: Չենք, լեզուն, գործածելի վիճակի մէջ կը մնայ երբ հայերէն լեզուին ու մշակոյթին նուիրուած ուսուցիչներու, խմբագիրներու, լրագրողներու, մտաւորականներու, արուեստագետներու եւ ընդհանրապէս հայկական ազգային ու բարեսիրական հաստատութիւններու մէջ աշխատող հայ պաշտօնեաներու պայմանները եւ նիւթական մակարդակը կ'ըլլան այնպէս մը որ հայ անհատին երազը ըլլայ այդպիսի տեղ մը աշխատիլ, այդպիսի ասպարէզ մը ընտրել:

Որքա՞ն ժամանակ կարելի է գիտութիւն՝ ոգին ողջ պահել առանց գէնքի՝ լեզուին: Այո, ոգին՝

գինուորը, անհրաժեշտ է, բայց այդ գինուորը որքան պիտի դիմանայ եւ ինչպես պիտի փոխանցէ իր ուժը եւ կարելիութիւնը յաջորդներուն եթէ չունի զենք: Ոգին, մշակոյթը, աւանդութիւնները, պատմութիւնը ինչպէ՞ս պիտի փոխանցուին նոր սերունդին: Այո, ոգին երբ վառ մնայ լեզուն ստացական քնոյթ ունի, կարելի է վերջը ձեռք բերել, բայց ձեռք բերելու համար նախ եւ առաջ պահպանել պէտք է: Այս պատկերին ցայտուն օրինակն է այսօր տեղի ունեցած ազգայնական զարթոնքը Ամերիկայի եւ Եւրոպայի մէջ ծնած հայ երիտասարդներուն մօտ որունք հակառակ անոր որ հայերէն չեն խօսիր, ամէն ձեւով օգտակար կ'ըլլան Հայաստանի եւ հայութեան: Բայց պէտք է գիտնանք որ այս երեւոյթները մասնակի են եւ ժամանակաւոր: Եթէ լեզուն չպահպանենք եւ չփոխանցենք, ժամանակի ընթացքին լեզուին նման ոգին ալ կը մեռնի:

Ինքնապահպանման գործընթացին մէջ լեզուի կարելիութեան հարցը կարելի է տեսնել նաեւ տիրապետող ազգերու վարած քաղաքականութեան մէջ: Օրինակ՝ Սովետ Միութեան մէջ, որ բազմազգ դաշնակցային պետութիւն մըն էր, ամէն ինչ կը փորձէր ազգերու ծուլումի ընթացքը արագացնելու եւ այդ յաջողցնելու համար ամենաազդու միջոցը լեզուն եւ կրօնքը ժխտելն էր: Ս. Միութեան նման Ֆրանսա ասկէ մինչեւ 20 տարի առաջ արգիլած էր Պասք լեզուի ուսուցումը եւ գործածութիւնը այն նպատակով, որ լեզուն մոռնալով Պասքերը դիւրութեամբ պիտի ծուլուին: Թուրքիա նոյնը փորձեց ընել քիւրտերուն հետ եւ Ամերիկա Հարաւայի տեղաբնիկներուն հետ:

Ուրեմն լեզուն, եւ որոշ չափով կրօնքը առաջին թիրախը հանդիսանալով ոեւէ ազգի մը անհետացումը ծրագրող տիրապետող եւ գերակշիռ ուժերու, կը դառնան ինքնութիւնը պահպանող ամենակարեւոր ազդակները: Այստեղ հարկ է անցողակի կերպով անդրադառնալ նաեւ կրօնքի եւ ցեղասպանութեան մասին:

Կրօնք

Հայերս ընդունեցինք քրիստոնէութիւնը 310 թուին եւ 17 դար շարունակ չշեղեցանք մեր դաւանանքէն եւ չդաւաճանեցինք անոր:

Ահա այդ պատճառաւ քրիստոնէայ աշխարհի մէջ կը ներկայանանք մեր իւրայատուկ Հայ Առաքելական Եկեղեցւոյ դաւանանքով, որը մեծ դեր կատարած է եւ կը կատարէ հայկական ինքնութեան պահպանման մէջ: Եթէ մեր եկեղեցին չ'ունենայ իր ինքնուրոյնութիւնը, եթէ ընդունիւնք այլ քրիստոնէական դաւանանք մը, շատ անելի դժուար կ'ըլլայ ինքնութեան պահպանումը: Մեր կապը կը կտրուի Ս. Էջմիածնի հետ, հետեւաբար Հայաստանի հետ եւ այսպիսով լեզուն կը կորսուի: Վկայ Լեւիաստանի, Հունգարիոյ եւ այլ Եւրոպական երկիրներու մէջ ապրող համայնքներու ամբողջական ծուլումը: Անշուշտ բացառութիւններ կան բայց օրինակներու քախջախիչ մեծամասնութիւնը կը փաստէ վերը ըստածները:

Ցեղասպանութիւն

Ցեղասպանութիւնը միայն ժողովուրդի մը զաւակները սպաննելով չէ որ կ'իրականանայ: Ցեղասպանութիւնը ազգի մը ինքնութեան անհետացումն է զոր կարելի է յաջողցնել արգիլելով լեզուն, փոխել տալով անձերու անունները, խեղաթիւրելով պատմութիւնը, կործանելով մշակութային կոթողները: Այսօր Նախիջեւանի մէջ Ատրաբէյճանցիները կը կործանեն հայկական հազարաւոր խաչքարեր, հետեւելով Թուրքիոյ հայկական եկեղեցիներու քանդումի օրինակին եւ մենք բոլորս իրար անցած կը դիմենք աշխարհի տարբեր կառավարութիւններուն եւ մարդկային իրաւունքներն ու մշակութային հարստութիւնները պաշտպանող կազմակերպութիւններուն որպէսզի վերջ տրուի այս երեւոյթին: Բայց միւս կողմէ, ի՞նչ կ'ընենք, մենք մեր միջոցներով կը սպաննենք հայերէն լեզուն՝ չգրելով, չկարդալով, չխօսելով, դպրոցներ, թերթեր փակելով, մեր ուսուցիչները, խմբագիրները, լրագրողները, մտաւորականները, արուեստագետները հարկ եղածին պէս չզնաւատելով, օտար անուններ տալով մեր զաւակներուն, եւ այսպէսով կ'օգնենք մեր թշնամիներուն իրենց ցեղասպանութեան ծրագրին մէջ: Եթէ կը հաւատանք որ պէտք է պահպանենք հայկական ինքնութիւնը որպէսզի օր մը երբ Թուրքիա ընդունի ցեղասպանութիւնը եւ վերադարձնէ մեր հողերը եւ մենք երթանք հոն, ի՞նչ լեզուով պիտի խօսինք իրարու հետ եթէ լեզուն կարելորդ չէ, Արաբերէ՞ն, Անգլերէ՞ն, Ֆրանսերէ՞ն, Սպաներէ՞ն... որոշեցէք:

Եզրակացնելու համար կրնանք ըսել թէ ազգային ինքնութիւնը համակարգ մըն է որուն մէջ իրենց տեղը ունին սեփական հողը, կրօնքը, պատմութիւնը եւ աւանդութիւնները, սակայն այս բոլորին կորիզն է լեզուն: Եթէ չ'ըլլայ կորիզը համակարգը կ'ըլլայ պակասաւոր եւ մնացեալը ուշ կամ կանուխ կը դադրի ինքնութեան պահպանումի յենակ հանդիսանալէ, քանի որ լեզուն է որ սերունդէ սերունդ կը փոխանցէ այդ յենակները եւ կը գորացնէ զանոնք:

ԺԻՐԱՅՐ ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Ծնած՝ 1941, Պեյրուքի մօտ միւնի գիւղաքաղաքը, Հանքնցի ծնողներէ։
Յանախած է Պեյրուքի Վիեննական Միախարեան Վարժարանը, ապա
երկրորդական ուսումը ստացած՝ Հ.Բ.Ը.Միութեան Յովակիմեան-
Մանուկեան Երկրորդական Վարժարանին մէջ։

Համալսարանական ուսումը ստացած՝ Պեյրուքի Հայկազեան Գղէճ,
մասնագիտացած Ընդհ. Պատմութեան եւ Մանկավարժութեան մէջ, եւ
վերայրած Պատկաւոր Արտեստից վկայականով, ինչպէս նաեւ մանկավար-
ժական Նորմալ Դիպլոմա-ով։ Կանուխէն Ռեսալթորթային ցուցաբերած է
Հայագիտական նիւթերու հանդէպ։

Ծորջ 29 տարի պաշտօնավարած է Հայկազեան Գղէճէն ներս, նախ
որպէս Վարիշ Հայագիտական գրադարանի, ապա՝ որպէս քնդիմանոր
գրադարանապետ։

Հեղինակ շարք մը մատենագիտական եւ քանասիրական հրատարակու-
թիւններու. «Հայ Նոր Պարբերական Մամուլը, 1987-1981» (Պեյրուք, 1984),
«Լիբանանահայ Տարագրութիւնը Պատերազմի Տարիներուն, 1975-1984»
(Պեյրուք, 1988), «Հայ Մամուլի Հաւաքածոյ» (Պեյրուք, 1974 եւ
վերահրատակութիւն՝ 1981), «Բամիլար Ազատական Մամուլը» (Պեյրուք,
1982), «Նախանշը Առանց Երգի»-ն Իրրո Վկայութիւն» (Պեյրուք, 1983),
«Բանասիրական Որոնումներ» (Պեյրուք, 1987), «Լիբանանահայ Դպրոցը,
Թիւեր եւ Մտորումներ» (Պեյրուք, 2002) եւ բազմաթիւ մատենագիտական
եւ քանասիրական ուսումնասիրութիւններ՝ լոյս տեսած յատկապէս
«Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս»ի եւ «Շիրակ» ամսագիրին մէջ։

Զանազան թուականներու, խմբագրական կազմերու անդամ
«Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս»ի, «Հիւսիսեան Հայագիտական
Տարեգիրք»ի, «Երիտասարդ Հայ» երկշաբաթաթերթի (1980-1975),
Հ.Բ.Ը.Միութեան «Խօսնակ» պաշտօնաթերթի, «Շիրակ» ամսագրի
(պատասխանատու խմբագիր՝ 1990-1997) Աշխատակցած է «Զարթօնք» եւ
«Արարատ» օրաթերթերուն եւ «Սփիւռք» ու «Նայիրի» շաբաթաթերթերուն։

Դասախօս Հայկազեան Գղէճի Հայագիտական Ամպիոնի եւ Հ.Բ.Ը.Մ.ի
Եր. Հիւսիսեան Հայագիտական Հիմնարկի։

1987-1987՝ ատենադպիր Հ.Ե.Ընկերակցութեան Կեդրոնական Վարչու-
թեան։ 1985-1987՝ Ատենադպիր Հ.Բ.Ը.Մ.ի Լիբանանի Կրթական
Յանձնախումբի։

1987ին կը նշանակուի Տնօրէն Հ.Բ.Ը.Միութեան Յովակիմեան-
Մանուկեան Երկրորդական Վարժարանի, իսկ 1993 Մեպտեմբերին՝ նաեւ
Դպրոցի Յակոբեան Աղջկանց Երկրորդական Վարժարանի։

1998ին Մանկավարժութեան պատուոյ դոկտորի կոչում՝ Երեւանի
Տնտեսագիտութեան եւ Իրաւագիտութեան Քաղաքական Կոլումբիայի
Համալսարանէն։

1999ին կ'արժանանայ Հայկազուն եւ Անահիտ Վարդիվառեան
«Զարթօնք» օրաթերթի մրցանակին։ Նոյն տարին՝ նաեւ Թէքէեան Մշա-
կութային Միութեան «Հայկազէն Ուղումեան Գրական Մրցանակ»ին։

Զանազան առիթներով քանախօսած զանազան քաղաքներու մէջ. Լոս
Անճելըս, Պոսթոն, Լոնտոն, Աթէնք, Գաթիք, Նիկիտա, Հալէպ, Դամասկոս,
Աստ Տիւսի, Տուսայ, Թրիվոյի, Պեյրուք, Երեւան։

ԱՐԵՎՍՏԱՇԱՅԵՐԵՆԻ ՆԵՐԿԱՅԻ ՎԻՃԱԿԸ ՍՓԻՒՈՑԻ ՏԱՐԱԾՔԻՆ

Ժիրայր Դանիելյան

ՀԲԸ Միության հիմնադրության հարիւրամեակին նուիրում համաշխարհային ձեռնարկներու առաջինը արդարօրէն կը մեկնարկուի Գաֆիրէէն: 106 թուականին, Նեղոսի այս ափերուն ծնունդ կ'առնէր ՀԲԸ Միութիւնը, նախաձեռնութեամբ տեսիլքի տէր հեռատես մեծ հայուն՝ Պօղոս Նուպար Փաշայի եւ բոլոր մը համախոհներու: Այս ափերուն սերմանումը հոնտերը կարճ ժամանակ անց վերածուեցան ատօք հասկերու: ՀԲԸ Միութիւնը դարձաւ համահայկական մեծագոյն ոչ-քաղաքական կազմակերպութիւնը, յստակ իր ազգային գաղափարախօսութեամբ եւ գործունէութեամբ: Այդպէս կը շարունակէ մնալ այսօր ալ, իր ծնունդէն 100 տարի անց, Սփիւռքի ամբողջ տարածքին, եւ Հայաստանի նորագոյն անկախացումէն ի վեր, նաեւ մայր հայրենիքէն ներս՝ վերանորոգ ներկայութեամբ:

ՀԲԸ Միության հիմնադրութեան թուականէն ի վեր անոր գործունէութեան հանգրուանները ըստ պահանջի սահմանուած են գործնական միջոցառումներով եւ առաջնահերթութիւններով, մնալուն կերպով ազգային մտահոգութիւններէ առաջնորդուած եւ Միութեան հիմնադիրներուն եւ իրարայաջորդ ղեկավարներուն կողմէ որդեգրուած հայադրոշմ առաքելութեան ծիրէն ներս: Այսօր, հարիւրամեակի հանգրուանին թեւակոխած համահայկական այս Միութեան ժամանակակից գործունէութեան առանցքային օղակը կը հանդիսանայ կրթական մարզը, երիտասարդական ու մշակութային բազմաբեղուն գործունէութիւններու աղբյւրը: ՀԲԸ Միութեան աշխարհատարած կրթական հաստատութիւններու ցանցը լատգոյն վկայութիւնն է այս հաստատումին:

Նոյնպիսի ցցուն վկայութիւն մըն է միօրեայ այս համագումարը կամ գիտաժողովը, որ նուիրուած է Հայեցի դաստիարակութեան եւ Հայերէն լեզուի ուսուցման աղբնչուող հիմնական հարցերու եւ մասնաշատուկ երեւոյթներու:

Հայեցի դաստիարակութիւնը եւ հայերէն լեզուի ուսուցումը եւ աղբնչակից հարցեր վերջին մէկ-երկու տարիներուն քիչ մը ամէն տեղ քննարկումի նիւթ դարձան: Անոնցմէ յատուկ յիշատակութեան արժանի են 2004 թուականի Օգոստոսի սկիզբը Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան նախաձեռնութեամբ տեղի ունեցած «Համաափիուքեան կրթական Համագումարը» Պիքֆայայի (Լիբանան) դպրեվանքին մէջ եւ երկրորդը, նոյն ամսուան աւարտին, Հայաստանի կրթութեան նախարարութեան նախաձեռնութեամբ Հայաստանի մէջ գումարուած Հայաստան-Սփիւռք կրթական համագումարը:

Այս քոյրը կու գան վկայելու, թէ խոր տազնապ մը գոյութիւն ունի յատկապէս Սփիւռքի տարածքին, որ շարունակողն է Արեւմտահայ դպրոցի ասանդութիւններուն: Այդ տազնապը իր մէջ կ'ընդգրկէ առաջին հերթին Հայեցի դաստիարակութիւնը, որ էապէս հիմնուած էր, հետաւոր եւ մօտաւոր անցեալին, եւ ներկայիս ալ՝ Արեւմտահայ լեզուի իմացութեան եւ անոր գոյատեւումին վրայ:

Հայեցի դաստիարակութիւնը, պարզ է, նահանջի մէջ է: Հետեւաբար՝ նահանջի մէջ է լեզուն, Հայեցի դաստիարակութեան հիմնական միջոցն ու զենքը: Այս իրողութիւնը ժխտել եւ յամառիլ անտեսել, կը նշանակէ մատի ետեւ պահուլտիլ:

Իր ծննդավայրէն խզուած լեզուն ընդհանրապէս սերնդափոխութեամբ ուշ կամ կանուխ կը խամբի եւ ի վերջոյ կորուստի կը դատապարտուի: Արեւմտահայերէնը կենդանի օրինակ մըն է: Պոլիսը, Արեւմտահայերէնի միջնաբերդը, Միսիթարեան զոյգ միաքանութիւնները, Վենետիկ եւ Վիեննա, դարերու վրայ տարածուած ազգային-մշակութային եւ կրթական յայնածիր իրենց գործունէութեամբ ոչ միայն լեզուն կենդանի պահեցին ու ապահովեցին անոր գոյատեւումը, այլ ալ լեզուն ժամանակի ընթացքին տաշեցին, յղեցին, բիրեղացուցին, հարստացուցին եւ զայն սերունդէ սերունդ փոխանցեցին:

Ի՞նչ է պատկերը այսօր: Արեւմտահայերէնը այսօր խզուած է իր ծննդավայրէն կամ զինք սնուցանող շրջապատէն:

Մերձաւոր Արեւելքէն եւ Հայաստանէն արտագաղթողներ միայն հայերէնախօսութիւնը կը պահեն արեւմտեան երկիրներու հայ հաւաքականութիւններուն մէջ: Լեզուի մահանջը ընդ-հանուր երեւոյթ է ծննդավայրէն խզուած ընկերութիւններու համար: Կատարուած վիճակա-գրութիւններու համաձայն, օտար լեզուներով արտայայտուողներու համեմարութիւնը 85-Օ առ հարիւր կը նուազի երկու սերնդափոխութեամբ, այսինքն՝ 50 տարուան միջոցին: Հայերէնի համար կատարուած վիճակագրական տուեալներ չկան: Սակայն Հայերէնի մահանջին համեմատութիւնը, թէկուզ քիչ մը նուազ, հեռու ըլլալու չէ տրուած թիւերէն:

Անշուշտ տարրեր է պարագան Մերձաւոր Արեւելքի հայ համայնքներունը, ուր Ցեղասպանութենէն ետք կարելի եղաւ հայերէնախօսութիւնը ընդունելի մակարդակով պահել առնուազն չորս սերունդ: Ցեղասպանութենէն ճողոպրած սերունդին համար լեզուն դարձաւ պաշտամունքի առարկայ, սրբութիւն: Բան մը, որ փոխանցուեցաւ յաջորդող սերունդին, սերունդներուն: Այստեղ, հայ համայնքներու թուական, ժողովրդագրական (տնտեսափոխ) խտութիւնը եւ համայնքային կառոյցներու քաղաքականութեան ցանցը եւ անոնց փոխ-ներգործութիւնը ազգային գիտակցութեան կազմաւորումին էական տարրերը կը կազմէին: Իսկ հայերէնը, այս պարագային՝ Արեւմտահայերէնը, շաղախը կը հանդիսանար այդ կեանքին:

Արեւմուտքի մէջ նման հաւաքական կեանքի մը պայմանները չմէկտեղուեցան: Առաջին սերունդը միայն համախմբուեցաւ Եկեղեցիին շուրջ: Իսկ տեղական լեզուն իրացնելէ ետք, յաջորդ սերունդը տնտեսական աւելի լայն հեռանկարներու հետամուտ, հեռացաւ եկեղեցակեդրոն շրջապատէն, եւ կարճ ժամանակ անց լուծուեցաւ ընդհանուրին մէջ: Այդ սերունդին համար Հայերէն լեզուն արագօրէն անցեալ դարձաւ:

Այդ սերունդին համար Հայերէնը հաղորդակցութեան կամ ինքնութիւնը կեանքի շաղախ չէր կրնար ըլլալ:

Մերձաւոր Արեւելքի մէջ, հայերէնախօսութիւնը ապահովող ընկերային, քաղաքական, տնտեսական պայմանները, երեք-չորս սերունդ անց, արդէն նոյնը չեն, չէին ալ կրնար ըլլալ յարափոփոխ վիճակներու պատճառով:

Մենք լեզուն նկատած ենք ազգային ինքնութիւնը սահմանող կարեւորագոյն հիմնաքարերէն մէկը: Հետեւաբար անոր մահանջը կ'ընկալենք իրեն մեր ինքնութեան մահանջը: Արդարօրէն:

Վերջերս գլուխ ցցած է կարեւոր երեւոյթ մը մեր մօտ, որ զանց կ'առնէ լեզուին կարեւոր-թիւնը որպէս մշակոյթ փոխանցելու հիմնական առանձնաշատկութիւն: Նոյնիսկ կը թերազնահատէ զայն: Վտանգաւոր երեւոյթ մըն է այս դիրքորոշումը: Ընդունելով հանդերձ, որ հայերէնախօսութեան մահանջը անխուսափելի է:

Երկու-երրորդով սփիւռքացած ժողովուրդի մը համար ռազմավարական խնդիր է իր ապագային մասին համապարփակօրէն մտածելը: Համաշխարհայնացումի համայնակուլ արշալին դիմաց, նորահաս սերունդի ազգային գիտակցութեան ամրապնդումը նախաա-գրական խնդիր է մեզի նման փոքրաթիւ եւ աշխարհագրականօրէն դիրարթել վիճակի մէջ գտնուող ազգի մը համար: Հայրենի հողին վրայ բնականօրէն կը ձեւաւորուի ինքնութիւնը: Թէկուզ հակառակ առկայ մեծածաւալ ու մտահոգիչ արտահոսքին: Ափիւքի մէջ հս ձեւաւորելը կը պահանջէ քոլորովին տարբեր գործելակերպ, քաղաքական կամք եւ քարոյական կորով:

Ափիւքի միջավայրին եւ պայմաններուն մէջ Հայերէնը միայն հաղորդակցութեան միջոց չէ, նոյնիսկ եթէ նորահաս սերունդին մօտ հայերէնախօսութիւնը ցանկացուած մակարդակի չի հասնիր: Հայեցի դաստիարակութեան հիմնաքարը կը շարունակէ մնալ լեզուն, քայց ոչ իրեն հաղորդակցութեան միջոց միայն, ալ ազգային համապատասխան մտածողութիւն ստեղծող ազդակ, որ կը բացատրուի «լեզուամտածողութիւն» թերմինով:

Արեւմտահայերէնի ներկայի վիճակին անդրադառնալ կը նշանակէ վերոնշեալ բոլոր իրավիճակներն ու սփիւռքացած հայուն ժամանակակից գոյավիճակին առարկայական

արժեւորումը կատարել, շօշափելի տուեալներու յենած, եթէ գոյութիւն ունին այդ շօշափելի տուեալները: Վիճակագրական ըլլան անոնք թէ այլ:

Առաջին հերթին մեր ուշադրութիւնը սեւեռելու ենք հայապահպանումի եւ հետեւաբար հայերէնախօսութեան ամուր կոտան եւ դարբնոց նկատող հայ դպրոցին: Իրաքանչիւր հայ հաւաքականութիւն, պարզ է, ունի տեղական իրեն յատուկ պայմանները, իրմէ անկախ պարտադրուած իրեն: Իրականութիւն մը այս մէկը, որուն կարելի չէ հակադրուիլ: Եւ այս երեւոյթէն մեկնած, երբ պիտի գնահատուի եւ արժեւորուի Արեւմտահայերէնի ներկայի իրացման մակարդակը Սփիւռքի տարածքին, մենք մեզ պիտի գտնենք խայտաբղէտ խճանկարի մը առջեւ: Արեւմուտքի մէջ, հեռաւոր Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկաներէն մինչեւ Արեւմուտք պատկերացումին մէջ ինկող զանազան հայ հաւաքականութիւններու կրթական ցանցը, քացառելով առաջին մէկ-երկու սերունդներու պարագան, այսօր կը գտնուի բոլորովին անբաղձալի կացութեան մը դէմ յանդիման: Հոն լեզուի իրացման մակարդակի խօսք ընելը բոլորովին անհիմն կը դառնայ: Կը մնան Մերձաւոր Արեւելքի հաւաքականութիւնները, որ տակաւին որոշ չափով Արեւմտահայերէնի իրացման մակարդակը զգալիօրէն կը տարբերի Արեւմուտքի տխուր իրավիճակէն, մատնանշելով նաեւ այս տարածքին ապրող, թէեւ վերջին տասնամեակներու ժողովրդագրական զգալի տեղաշարժի հետեւանքով նօսրացած, իրաքանչիւր հաւաքականութեան առանձնաշատկութիւններն ու նոր սերունդին կողմէ լեզուի իրացման մակարդակը: Անցնող ութ տասնամեակներու կեթոյական պայմանները, գրեթէ անհետանալու դատապարտուած այսօր, իրենց զօրաւոր անդրադարձը ունեցան նաեւ հայերէնի իրացման աղընչութեամբ: Այս պարագան ոչ միայն իր անմիջական արտայայտութիւնը գտաւ նոր սերունդին առօրեայ կեանքէն ներս, իր անմիջական միջավայրէն սկսած, որ կը նշանակէ առաջին հերթին՝ տուն, փողոց, ակումբ, այլ երկրորդ հերթին՝ իր ազդեցութիւնը տարածեց նաեւ Հայ լեզուի միջնաբերդը համարուող Հայ դպրոցին վրայ, որ ձեւաւորուիլ սկսաւ Արեւմտահայերէնի նոր տարբերակ մը, որուն մէջ տեղական լեզուներու սուր ազդեցութիւնը մեծապէս զգալի դարձաւ: Ուրեմն՝ մակարդակի նահանջ մը արձանագրուեցաւ: Լափալիսեան ճշմարտութիւն մը այս մէկը, զոր անտեսել անհնար է: Դժբախտաբար քիչ է այսօր թիւը Հայերէն լեզու, մեր պարագային՝ Արեւմտահայերէն լեզու դաստանդող ատակ եւ լեզուին տիրապետող ուսուցիչներու: Համալսարանական վկայականները, մանկավարժական հմտութիւնները որքան անհրաժեշտ, այս պարագային կը մնան տոգոյն: Խօսակցական լեզուն մեծ չափերով եղծանուած, խեղաթիրուած է ամէն միջավայրի մէջ: Հասած է մինչեւ Հայ դպրոց: Իր ներկայութիւնը, վերջին տարիներուն, տարածած է ամէնուրեք, բեմերուն վրայ, թատերական եւ զանազան ելոյթներու կերպարանքով, սկսած է մուտք գործել գրական եւ գրաւոր արտայայտութիւններու մէջ անգամ – մամուլ եւ գրականութիւն: Հոսանքն ի վեր կատարուած անհատական եւ քիչ մըն ալ հաւաքական փորձերը, օգտագործելով արդի թեքնոլոգիան ընձեռած բարիքները, ստեղծելու մանկական համապատասխան գրականութիւն քաւարար չեն առաջը առնելու քառասմբակ իր ներկայութիւնը պարտադրող լեզուի նահանջին:

Եզրակացնելու համար,– եւ ոչ թէ եզրափակելու–, անհրաժեշտօրէն կարիքը ունինք հաւաքական ազգային ռազմավարութեան մը, որ նկատի առած արդի ժամանակներու հրամայականներն ու պարտադրանքները, մեր հաւաքականութեան գոյատեւումը ապահովող յենարաններ որոնէ եւ գալիքին դէմ պատնէշէ նոր սերունդները:

Վերջին խօսք մը, անդրադառնալով առաջին զեկուցումի նիւթին՝

–Այո՛, լեզուն անհրաժեշտ է, ամէն ժամանակեւ աւելի այսօր մեր ինքնութեան ոչ միայն պահպանումին այլեւ լինելութեան համար:

ԴՈԿՏ. ՆԱՏԻԱ ՍԱՐԱՖԵԱՆ

Դոկտ. Նատիա Սարաֆեան ծնած է Իսթանպուլ, Թուրքիա: Պոլսոյ Էսայեան կիւէէն ու Ամերիկեան Աղջկանց Գոյեճէն շրջանաւարտ ըլլալէն ետք, ան 1956 թուականին կ'ընդունուի Իսթանպուլի համալսարանը, ուր կ'ուսանի մանկական հոգեբանութիւն, ընկերաբանութիւն, ընդհանուր հոգեբանութիւն եւ հոգեբուծութիւն: Կ'աւարտէ 1960-ին մասնագիտանալով հոգեբանութեան մէջ: Իբր *Fulbright* կրթանագրատի ծրագրի ուսանողուի, Քանզասի *Wichita* համալսարանէն ներս կը շարունակէ իր բարձրագոյն ուսումը, 1964-ին ստանալով հոգեբանութեան մագիստրոսի աստիճան:

Դոկտ. Սարաֆեան, 1981-էն 1987 կը դաստանդէ Սատֆիլտի *Lawrence Technological* համալսարանէն ներս:

1967-ին Ն. Սարաֆեան *Oklahoma* համալսարանէն բարձրագոյն կրթութեան ու հոգեբանութեան դոկտորի կոչումին կ'արժանանայ:

Ն. Սարաֆեան 1968-ին Իսթանպուլի մէջ կ'ամուսնանայ ճարտարապետ Յովսէփ Սարաֆեանին հետ: 1980-ին, Նատիան ու Յովսէփը իրենց երեք երեխաներուն հետ միասին կը փոխադրուին Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ, հաստատուելով Տիթթոյթ քաղաքը:

Հ.Բ.Ը.Մ.ի Ալէք եւ Մարի Մանուկեան վարժարանի հոգաբարձութիւնը 1985-ին Դոկտ. Սարաֆեանը կը նշանակէ դպրոցի տնօրէն: Դոկտ. Սարաֆեանը երբ տնօրէն նշանակուեցաւ դպրոցը ունէր միայն 120 աշակերտ: Այժմ վարժարանը ունի 375 աշակերտ եւ 50 ուսուցչուհիներ:

Ընդդիմ Դոկտ. Սարաֆեանի նուիրում գործունէութեան ու ծառայութեան, նաեւ ընտանեկան դաստիարակութեան կողքին բարձր մակարդակի ուսում ջանքելու հաւատքին, ալսօր Հ.Բ.Ը.Մ.ի Ալէք եւ Մարի Մանուկեան վարժարանը կը սլանայ դէպի ուսումնական նոր բարձրունքներ: Ն. Սարաֆեան քսան տարուան պաշտօնավարութենէն ետք 2005-ին հանգստեան կոչուեցաւ, պարգևատրուելով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Գարեգին Բ. Վեհափառին կողմէ Ս. Սահակ-Ս. Մկրտոյ շքանշանով:

ՀԱՅԵՐԷՆԻ ՌԻՍՈՒՑՄԱՆ ՄԱԿԱՐԴԱԿ ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐԸ ՆԵՐՍ

Ռուկո, Նաստիա Սարաֆեան

Այսօր հաւաքուած ենք բոլորս մօտէն շահագրգռող եւ բաւականաչափ մտահոգութիւն առթող կրթական հարցեր մէջտեղ դնելու ու գոհացուցիչ լուծում մը առաջարկելու մտադրութեամբ:

Մեր՝ Հայերուս բոլոր հարցերը բարդ են: Մենք մէկ ազգի զաւակներ ենք ու շատ զօրաւոր փոթորիկներու արդիւնքով մենք մեզ գտած ենք ցրուած աշխարհի ամէն մէկ անկիւնը: Հոն ուր թիով շատ եղած ենք եկեղեցիներ կառուցած, դպրոցներ բացած ու մշակոյթ ստեղծած ենք: Ենտոյ այս համայնքներէն բաժնուելով դարձեալ երկիր փոխած ու ուրիշ համայնքներ կազմած ենք եւ այսպէս շարունակաբար: Ուրեմն շատ քնական է որ բոլորս ալ լաւ սորվինք մեր գտնուած երկիրներում լեզուները, սովորութիւնները եւ մշակոյթը: Կատարեալ սահունութեամբ օտար լեզու մը կամ քանի մը լեզուներ խօսիլ սակայն, չի նշանակեր որ մեր մայրենի լեզուն երկրորդական պէտք է դառնէր եւ մոռնիսկ զայն սորվիլը անելորդ նկատենք: Դժբաղդաբար հետզհետէ նման պարագաներ աւելի յաճախ մեր ուշադրութիւնը կը գրաւեն:

Լաւ Հայ եւ լաւ Ամերիկացի, Անգլիացի, Ֆրանսացի, Սպանացի կամ Արաբ ըլլալը զիրար չեն ժխտեր, այլ զիրար կ'ամբողջացնեն: Գիտականօրէն փաստուած իրողութիւն մըն է որ մարդիկ որքան լեզուներ սորվին, զանազան մշակոյթներու ծանօթանալով, նոյն հասեմատութեամբ աւելի լայնահայտ, հասկացողութիւն ցոյց տուող եւ հաշտաբար կ'ըլլան: Տեսնուած է թէ ազգային զօրաւոր նկարագիր ունեցող անձներ միշտ յարգուած են թէ Հայ, եւ թէ ոչ-Հայ համայնքներում կողմէ միաժամանակ:

Այս ազգային նկարագիրը ինչպէ՞ս կրնանք կերտել մեր յաջորդական սերունդներում մէջ: Մեր դէմ ցցուած քանդիչ ուժերը աշխարհագրական հեռաւորութիւնները չեն, քանի որ դարուս քերած արդիական անջրպետային հաղորդակցութեան դիրութիւնները լուծած են այդ խոչընդոտները: Հիմնական հարցը ինքնութեան պահպանումն է: Անհատի մը ինքնութիւնը եւ նկարագիրը մէկ օրէն միւսը չեն կազմուիր, ոչ ալ կը պարտադրուին: Երբ հայկական դաստիարակութեան հունտերը կը ցանտին դպրոցական տարիք ունեցող մեր մատուաշ մանուկներում միտքերում եւ հոգիներում մէջ ու փափկութեամբ կը խնամուին, տարիներու ընթացքին այդ հունտերը կը ծլին, արմատ կ'արձակեն եւ ենթակային հետ մեծնալով անոր նկարագրին անբաժան մէկ մասը կը կազմեն: Ինչպէս որ ամէն բոյսի հունտ ամէն հողի վրայ չ'անիր, ազգային գիտակցութիւնն ալ չ'ուռնանար եթէ միջավայրի պայմանները թոյլատու չըլլան:

Մեր ազգային դիմագիծը պահելու, մեր լեզուն եւ մշակոյթը յաջորդական սերունդներում յանձնելու նուիրական պարտականութիւնը կը ծանրանայ Հայ Եկեղեցիին եւ Հայ Վարժարանին վրայ: Եկեղեցիները իրենց Կիրակնօրեայ վարժարանի ծրագիրներում մէջ կը գոհանան Հայ աշակերտներում կրօնական դաստիարակութիւն տալով միայն, որ մեր մշակոյթին ամբողջութիւնը չի ներկայացնէր անշուշտ: Ուրեմն Եկեղեցին եւ կամ Կիրակնօրեայ դպրոցը չեն բաւեր մեր Ափիոքի գաղութներում հայկականութիւնը պահելու համար, մանաւանդ որ այս դաստիարակութիւնները հայերէն լեզուով անգամ չեն կատարուիր: Հետեւաբար, սփիւռքահայութեան գոյատեւումը ապահովողը պէտք է ըլլայ ոչ թէ միօրեայ այլ ամենօրեայ Հայ Վարժարանը:

Ամէն համայնք իր ինքնուրոյն նկարագիրը ունի: Ոմանք աւելի հին գաղութներ են, ոմանք աւելի նոր: Միացեալ Նահանգներու մէջ հին հանայնքները արդէն իսկ գոմէ չորս սերունդ հասցուցած եւ դարձած են ոչ-հայախօս, հակառակ որ իրենցմէ շատեր հայերէն սորված են իրենց մեծմայրիկներէն: Որովհետեւ այդ ժամանակաշրջանին Ամերիկեան քաղաքականութիւնը ժողովուրդը անգլիախօս դարձնել էր, Հայերն ալ ուրիշ գաղթական խումբերու պէս կորսնցուցած են իրենց մայրենի լեզուն եւ մոռցած լեզուին կարեւորութիւնը, թէեւ իրենց հաւատքը զօրաւոր մնացած է, իսկ հոգին՝ հայ: Ըստ իրենց հայկական ամենօրեայ վարժարանը Միջին Արեւելքէն նոր գաղթած ընտանիքներու զաւակներում կրնայ օգտակար ըլլալ, մինչեւ որ անոնք ալ երկրին լեզուն սորվին եւ պատրաստ ըլլան պետական վարժարաններ յաճախելու: Հետեւաբար իրենք հեռու մնացած են հայախօս հատուածներէն եւ իրենց զաւակները քիչ քաջատրտեամբ չեն դրկած հայկական վարժարաններ: Այս մտայնութիւնը միջոցական հարցէն բոլորովին անջատ է: Ժիշտ է որ հայկական վարժարանները իբրեւ համայնքային հաստատութիւն ծնողներէ քիչ թէ շատ կրթաթոշակ մը կ'ակնկալեն, սակայն մենք փորձով տեսանք որ մեր Միջիկընի Ալիք եւ Մարի Մանուկեան վարժարանը երբ իբր հանրակրթարան

ընդունուեցաւ 1995 թուականին եւ սկսաւ պետական վարժարաններու կարգին պիտոճէն նախնական կառավարութեանէն ապահովել ու կրթաթոշակի դրութիւնը ջնջել, հայ աշակերտներուն թիւը այդքան չաւելցաւ որքան ոչ-հայերունը, որոնք ձրի գանձ մը գտած ըլլալու ուրախութեամբ եկան օգտուելու հրաւընուած զօրաւոր կրթական ծրագրէն եւ մեր աշակերտութեան հետ միասին հայերէն լեզու եւ հայոց պատմութիւն սորվելու:

Դժբաղդաբար Ափիւղքի հայ ժողովուրդը, նոյնիսկ Միջին Արեւելքն ալ մէջը ըլլալով, կ'անգիտանայ լեզուին կարեւորութիւնը եւ օտարախօս սերունդներ կը հասցնէ: Կ'ըսեն թէ լեզուն ազգ է եւ թէ լեզուական կորուստը ազգութեան մահն է: Լման տարի մը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցի եւ Ոսկեդարու թարգմանիչներու տօնը յիշատակուեցաւ ամէն կողմ եւ մեր մշակոյթին քերած իրենց ծառայութիւնները երախտագիտութեամբ նշուեցան, ոչ ոք անդրադարձաւ սակայն, թէ ժամանակի ընթացքին եթէ այս գիրքը գործածութենէ դադրիմ, ո՞ր կը հասնի մեր վախճանը: Դարձեալ կը կրկնեմ, ոչ Հայ Եկեղեցին կրնայ ապահովել սփիւռքահայութեան գոյատեւումը, ոչ ալ շարաթօրեայ կամ կիրակնօրեայ վարժարանները: Հայեցի դաստիարակութեան միակ ամրոցը հայկական ամենօրեայ վարժարանն է: Չեմ գիտեր ի՞նչ պէտք է ընել մեր ժողովուրդը համոզելու համար: Կը խորհիմ թէ այս հաւատքը մեր կրօնական առաջնորդներէն, հովիւներէն, ազգային ղեկավարներէն եւ մտաւորականներէն պէտք է գալ որպէսզի ժողովուրդը ճետեի անոնց խորհուրդին: Եթէ զանգուածային շարժում մը չկարենանք ստեղծել, ներկայիս գործող հայկական վարժարաններուն ապագան ալ մութ է: Առանց յուսահատութեան մատուցելու պէտք է առաջնորդ ուժերուն դիմենք եւ եթէ անոնք հրաման արձակեն, վստահ եմ որ խելահաս անձեր գործի լծուելով իրենց կարելին պիտի ընեն հայապահպանման գործին յաջողութիւնը ապահովելու համար:

Ա. Աշակերտ-Ծնողք-Ուսուցիչ Նռանկին

Աշակերտ, ծնողք եւ ուսուցիչ եռանկին գործակցութեան փոխյարաբերութիւններուն մէջ ծանրութեան կեդրոնը, այսինքն խաբիսիւր, ծնողքը եւ ուսուցիչը կը կազմեն: Աշակերտին յաջողութիւնը կախում ունի այս յարաբերութեան դրական կամ թիւտական ըլլալէն: Մանաւանդ ծնողքը եթէ կատարեալ հաւատք չունի Հայ ուսուցչին եւ Հայեցի դաստիարակութեան վրայ, իր զաւակը անմիջապէս պիտի զգայ իր ծնողքին խոցելի կէտը եւ օգտագործելով զայն բազմազան պատմութիւններ պիտի յերկրէ մինչեւ որ հաւատացնէ անոնց թէ ինք պարապի ժամանակ կ'անցընէ եւ բան մը չսորվիր: Նման պարագաներու մեծերն են որ իրենց դաստիարակութեան պէտք է գործածեն եւ խաղալիք չդառնան պզտիկներուն ձեռքը: Իսկ եթէ աշակերտը տեսնէ որ ծնողքը եւ իր ուսուցիչները սիրալիկ եւ յարգալիկ յարաբերութիւններ ունին իրարու հանդէպ, թերեւս փորձէ խանգարել անոնց համագործակցութիւնը, քայց տեսնելով որ ծնողքը թերահաւատութեամբ կը մօտենայ իր պատմածներուն, որպէսզի իրր ստախօս չամբաստանուի, շուտով կը հրաժարի նման փորձութիւններէ ու ուսուցչին հրահանգներուն անսալով հետզհետէ կը սիրէ իր դասերը ու զգալի յառաջդիմութիւններ կ'արձանագրէ:

Աշակերտը ուսուցիչներուն կը պարտի իր միտքի եւ հոգիի կազմութիւնը: Ուսուցիչն ալ գոհումակութիւն եւ երջանկութիւն կը զգայ ի տես իր աշակերտներուն արձանագրած յաջողութիւններուն: Աշակերտ-ուսուցիչ այս փոխյարաբերութիւնները իրենց միջեւ կը ստեղծեն մտերիմ կապ մը եւ սէր մը որ կարելի չէ բաղդատել ուրիշ որեւէ բարեկամական յարաբերութիւններու հետ: Ժամանակի ընթացքին ոչ աշակերտը կը մոռնայ իր ուսուցիչները, ոչ ալ ուսուցիչը իր աշակերտները եւ միշտ գիրաւ կը փնտռեն ուր որ ալ ըլլան աշխարհի վրայ: Այս սէրն է որ հայկական վարժարանի ոգին իսկ է:

Ոնէլ ազգի համար դպրոց ըսուածը կրթական հաստատութիւն մըն է ուր երեքէն մինչեւ տասներեօթը տարեկան աշակերտ ու աշակերտուհիներ կը յաճախեն գիտութիւն եւ ուսում ստանալու համար: Հայ դպրոցը աշխարհի բոլոր վարժարաններուն պայմանները լի ու լի կը լրացնէ: Յանելեալ ըլլալով հայագիտութեան ծրագիր մըն ալ կը հրամցնէ ուր աշակերտը հայերէն լեզուագիտական դասերէ զատ կը ծանօթանայ հայկական աւանդութեանց, երաժշտութեան, պարի, ազգային պատմութեան, անցեալի յուսախաբութիւններուն, ներկայի մարտնչումներուն ու ապագայի յոյսերուն: Աշակերտը ինքզինքը կը զգայ իր սեփական երկրորդ «տան» մէջ ուր շրջապատուած է գուրգուրոտ ուսուցիչներէ որոնք կը պաշտպանեն զինքը միջավայրի թիւտական ազդակներէն, սէր ու յարգանք ներշնչելով իր մշակոյթին եւ մարդկութեան հանդէպ: Համբերութեամբ եւ գիտակցութեամբ ու մեծ նուիրումով կը կատարեն իրենց վստահուած գործը որ աստիճանաբար կը կերտէ աշակերտին ինքնութիւնը եւ ազգային պատկանելիութիւնը:

Ափիւղքի հայը միայն մէկ ինքնութեամբ չկրնար ապրիլ, սակայն հայ կամ ոչ հայ ինքնութիւններու

միջև և անվտանգություն մը ընելու պարտադրությունն ալ չունի: Կրնայ թէ Հայ եւ թէ Եգիպտացի, Լիբանանցի, Ամերիկացի ինքնությունները իրացնել եւ հպարտ ըլլալ երկու մշակույթներով ալ: Մէկէ աւելի ինքնություններ գիրար չեն չեզոքացներ: Ամեն աճն դիւրութեամբ կրնայ լաւ Պուլկարաճայ, Արժանթինաճայ կամ Պարսկաճայ ըլլալ՝ կը բաւ որ Հայությունը չմոռնայ: Կը հաւատամ թէ սփիւռքի Հայ վարժարանները եթէ ոչ հալագէտներ, գէթ լաւ հայեր պատրաստելու մէջ յաջողած են, որոնք օգտակար անձեր պիտի ըլլան ման իրենց ապրած երկիրներուն մէջ:

Բ.- Դասագիրք Գործօնի Միջամտութիւն

Հայերէն լեզուի եւ պատմութեան դասագիրքներու հարցը միշտ բարդութիւններ ստեղծած է եւ ուսուցիչները, գոյութիւն ունեցող դասագիրքներէն ոչ մէկը բոլորովին գոհացուցիչ գտած են:

Սփիւռքահայ վարժարանները իրարմէ անջատաբար կը գործեն եւ իրենց գտնուած երկրին ուսումնական ծրագիրը կատարելապէս կիրարկելէ վերջ հայկական քաժմի մտահոգութիւններով կը տանջուին: Քանի որ համահայկական ծրագիր մը եւ հայերէն լեզուն ուսուցանելու մեթոտ մը չունինք, ամէն ուսուցիչ եւ կամ դպրոցի մը ուսուցիչները միասնաբար իրենց ճաշակին եւ մօտեցումին համապատասխան դասագիրքեր կ'ընտրեն եւ այսպէսով հայերէն սորվեցնելու աւանդական մեթոտները կը շարունակուին: Բայց այսքանը բաւական չէ:

Այսօրուան սփիւռքահայ աշակերտին հետաքրքրութիւնը արթնցնելու եւ ուշադրութիւնը վառ պահելու համար գունաւոր նկարներով զարդարուած, այժմեական նիւթերով, կարճ ընթերցանութեան հատուածներով, պարզ բառերով բանաստեղծութիւններ պարունակող գրաւիչ դասագիրքներու անմիջական պահանջքը ունինք: Վերջին տարիներուն այս հասկացողութեան ամէնէն մօտեցող դասագիրքներու շարքը յոյս տեսաւ Միացեալ Նահանգներու Լոս Անճելոս քաղաքի Կիլիկեան Թեմի Ազգային Առաջնորդարանի նախաձեռնութեամբ եւ Լիմայի Հիմնարկութեան Ռովանաւորութեամբ: Ծատ գնահատելի է այս աշխատանքը եւ շնորհատելի են այն բոլոր անձերը որոնք իրենց նպաստը բերին այս ձեռնարկին: Այս շարքը ունի ման քերականութեան, կրօնքի, եւ հայոց պատմութեան գիրքեր նախակրթարանի եւ միջնակարգ վարժարանի աշակերտութեան համար:

Միջիկնքի Բարեգործականի Ալեք եւ Մարի Մանուկեան վարժարանին մէջ սկսած ենք այս գիրքերը գործածել եւ ուսուցիչները առիթատարակ գոհ են թէ եւ մի քանի փոքրիկ թելադրութիւններ ունինք որոնք կը փափաքինք որ յաջորդ տպագրութիւններուն նկատի առնուին:

Այս շարքը եւս հայախօս աշակերտներ նկատի առնելով գրի առնուած է: Ի՞նչ պէտք է ընենք հասարակ հայերէն չգիտցող հայ, կէս հայ կամ ոչ հայ աշակերտները, որոնց թիւը օրէ օր կ'աւելնայ: Հայերէնը իբր օտար կամ երկրորդ լեզու սորվեցնող տարբեր մօտեցումով գիրքներու ալ կարիքը ունինք որոնք աւելի գործնական բառեր գործածելով եւ խօսակցական վարժութիւններ ընել տալով աւելի արագ եւ դիւրամատչելի ձեւով կը սորվեցնենք նոր լեզուն: Անգամ մը որ պարզ լեզուն սորվին վերջը թերեւս կրնան հայախօս աշակերտներուն միանալ մոյն գիրքերուն հետեւելու համար:

Մեր ժամանակաշրջանի աշակերտը այլեւս համբերութիւն չունի կնճռոտ քառեր սորվելու, որոնք բնաւ պիտի չգործածէ: Արագութիւն եւ գործնականութիւն մեր դարուն նշանաբաններն են եւ պէտք է պատշաճինք ներկայ պայմաններուն:

Անգլերէնը իբր երկրորդ լեզու սորվեցնող մեն թիւով դասագիրքները երբ պրպտեցի, աչքիս զարկաւ չորս իրարայաջորդ գիրքներու շարք մը որուն ամէն մէկ գիրքին գլուխը ունէր ընկերակցող վարժութիւններու տետրակ, լսողական CD մը եւ տեսողական DVD, ասոնցմէ զատ ուսուցիչներու ուղեցոյց եւ պատրաստուած դասարանային եւ տարեկան քննութիւններ ալ կային: Վստահ եմ որ ասոր նման ուրիշ մօտեցումներ ալ գոյութիւն ունին, ինչպէս օտար լեզուներ սորվեցնող Պերլինցի մեթոտը:

Վերջերս հայերէնը հաճելի ձեւով մատուցող համակարգչային ծրագիրներ ալ հրապարակ ելան, որոնց գործածութիւնը թէեւ մոտ, բայց շատ գրաւիչ է երիտասարդ սերունդի աշակերտներուն համար: Հակառակ այն պնդումին թէ նման ծրագրով մը ոեւէ մէկը կրնայ լեզուն առանձին սորվիլ, կը հաւատամ որ ուսուցիչն միջամտութիւնը եւ առաջնորդութիւնը միշտ ալ անհրաժեշտ պիտի ըլլան:

Բացի դասագիրքերէ աշխատութիւն պէտք է տարուի ման պարզ լեզուով գրուած գրական գործերու տպագրութեան, մանկական կամ պատանեկան պարբերաթերթերու ու թատերական գործերու պատրաստութեան համար եւայլն:

Ասկէ տասը տարիներ առաջ Ֆրանսայի Նիս քաղաքին մէջ նման հարցերու մասին զաղափարի

փոխանակություն ընելու մտքը համաժողով մը տեղի ունեցած էր բառական թիով սփիւռքահայ վարժարաններու ներկայացուցիչներու մասնակցութեամբ: Անձնապէս ներկայ չըլլալու մօտէն տեղեկութիւն չունիմ հոն կամ համաժողովին յաջորդող տարիներու ընթացքին տեղի ունեցած աշխատութիւններէն: Սա միայն գիտեմ, թէ բոլոր ձեռնարկները իրարմէ անջատ անձերու կամ խմբադրամներու ջանքերով կ'իրագործուին եւ մենք իրարմէ կամ բնաւ լոյր չենք ունենար կամ պատահաբար կը լսենք: Ատոր ալ պատճառը այն է որ մենք ազգովին տակաւին լաւ չենք կազմակերպուած եւ մեր կրթական հարցերով զբաղող համահայկական մարմին մը չենք ստեղծած Սփիւռքի մէջ, որ կարենայ քով քովի բերել լեզուաբաններ, պատմագետներ, ուսուցիչներ, մանկավարժներ ու միասնաբար եւ հեղինակութեամբ յառաջ տանիլ այս գործերը:

Պահանջներ ներկայացնելը դիրքին է: Անշուշտ կը գիտակցինք թէ նման հսկայական ծրագրի մը ձեռնարկելը մեծածախս գործ մըն է, սակայն եթէ անմիջապէս չկարենանք նման ձեռնարկ մը իրագործել, գուցէ ցարդ մեր կատարած բոլոր զոհողութիւնները եւ աշխատանքը ապարդիւն մնան, եւ Սփիւռքը վերջնականապէս կորսնցնենք:

Մի խորհիւր թէ նպատակս յոռետես գուշակութիւններ ընելով ձեզ վախցնել է: Պէտք է մենք այսօրուրէն պատրաստենք մեր ապագան եւ ըստ այնմ քայլեր առնենք մեր նպատակին հասնելու համար: Իմ առաջարկած կրթական մարմինէն կ'ակնկալենք հայերէնի ուսուցման համար գտնել ընդհանրական մեթոտ մը, որ կարելի ըլլայ պատշաճեցնել թէ Միջին Արեւելքի, թէ Եւրոպայի, թէ Հիւսիսային ու Հարաւային Ամերիկաներու եւ թէ Աւստրալիոյ մեր գաղութներուն: Անգամ մը որ մեթոտը ճշդուի, այդ հիման վրայ կարելի կ'ըլլայ համահայկական ծրագիր մը մշակել եւ անոր համապատասխան դասագիրքերը եւ կամ պատմական ու ընթերցանութեան գիրքերը պատրաստել: Այս ուղղութեամբ փափաքելի է որ նկատի առնուին անջատաբար տարուած աշխատանքները: Հայ լեզուի դասագիրքերու հեղինակներուն եւ օտար լեզուներ սորվեցնող գիրքերու հրատարակչական ընկերութիւններուն հետ գործակցելով ալ թերեւ կրնանք գոյութիւն ունեցող գիրքերը նոյնութեամբ պահելով կամ թարգմանութիւններ ընելով ծամանակ շահիլ եւ թէ հիւսկական խնայողութիւններ ընել:

Հարիւր տարիներ առաջ հիմնուած Բարեգործականը դար մը ամբողջ եռանդով շարունակած է հայութեան ծառայել: Հայեցի դաստիարակութեան անմիջական ուղղութիւն տալու այս գործը յանձն առնելով գուցէ կարենայ փրկել Սփիւռքը քոլորովին կորսնցնելու վտանգէն: Կ'արժէ մեր առաջնորդներուն զաղափարը շօշափել այս մասին:

Գ. Ուսուցիչներու Պատրաստութիւն ու Որակաւորում

Ինչպէս բոլորս կը գիտակցինք ու կը գնահատենք, ուսուցչական ասպարէզը ընդհանրապէս զոհողութիւն եւ նուիրում պահանջող ասպարէզ մըն է: Հայ ուսուցչի պարագային այդ զոհողութիւնը ու նուիրումը աւելիով շեշտուած է երբ մանաւանդ նկատի ունենանք որ հայ վարժարանները առ հասարակ սահմանափակ պիտե՛նէներու պատճառաւ հիւսկական մեծ կարելիութիւններ չունին: Մինչեւ հիմա զոհողութեան զգացումներով խմորուած ու ազգային պարտականութեան գիտակցութեամբ տոգորուած սերունդ մը նետուած է ուսուցչական ասպարէզ Սփիւռքի հայ զաւակներուն հայեցի ինքնութիւնը կերտելու նպատակաւ: Հայ լեզուի կամ պատմութեան ուսուցիչը հայ վարժարանի հիմն ու ոգին է, քայք պէտք չէ արտօնենք որ ան նաեւ ըլլայ քաւութեան նոխազը:

Ենթադրենք թէ ներկայիս գործող հայ լեզուի ու պատմութեան բոլոր ուսուցիչները մեր վարժարաններուն պահանջները չի ու չի կը գոհացնեն, իրենց յաջորդները ովքե՞ր պիտի ըլլան եւ ո՞ր պիտի պատրաստուին անոնք: Առ այժմ մեր ուսուցիչները առանց քացառութեան Հայաստանէն կամ Միջին Արեւելքի զանազան գաղութներէն Եւրոպա ու Ամերիկա հաստատուած անձինք են որոնք իրենց ուսումը ստացած են իրենց ծննդավայրերուն եւ կամ Հայաստանի մէջ: Ներկայիս կարգ մը երկիրներու, ինչպէս նաեւ Միացեալ Նահանգներու մէջ, կրթական նախարարութիւններու կողմէ պարտադիր դարձած է այն օրէնքը ըստ որուն ուսուցիչ մը իր դասաւանդած ճիւղին համար տեղական հաստատութենէ համալսարանական վկայագիր, ինչպէս նաեւ ուսուցչական վկայական պէտք է ունենայ: Ուրեմն, հայ անձ մը, որ ուսուցիչ ըլլալու փափաք ունի ոչ միայն լաւ հայերէն ու հայոց պատմութիւն պէտք է գիտնայ, այլ նաեւ ուսուցանելու համապատասխան վկայական ունենայ: Հարցը օրըստօրէ կը դժուարանայ: Մեր հիւրապաշտ աշխարհին մէջ ինչպե՞ս պիտի կարենանք հայերէնի ուսուցչութիւնը առիճեցնող ասպարէզ դարձնել՝ պաշտօնի ապահովութիւն, հանգստեան թոշակ ու ապահովագրութիւն երաշխաւորելով: Սակայն եթէ այժմէն չպատրաստուինք, վաղը շատ ուշ կրնայ ըլլալ:

Ամեն երկիր, ուսուցիչ պատրաստելու իրեն յատուկ հաստատություններ ու ծրագիրը ունի: Անշուշտ որ հայկական միջոցներու ուսուցչութեան թեկնածուն նախ մանկավարժութեան համալսարանական ուսում ստացած պէտք է ըլլայ, միեւնոյն ժամանակ անհրաժեշտ է որ ան հայագիտութեան դասերու հետեւի: Եստ մը օտար համալսարաններու մէջ հայկական ամպիոններ եւ դասախօսներ գոյութիւն ունին արդէն: Թերեւս կարելի կ'ըլլայ անոնց հետ համաձայնութիւն մը կնքել որպէսզի հայերէնի ծրագիրը աշակերտներուն մատուցելու ձեւերը եւս սորվեցնելով իրենց սահմանափակ ծրագիրները ընդլայնեն: Այս երկկողմանի պատրաստութենէն վերջ, եթէ առիթ տրուի նաեւ նորահաս ուսուցչին Հայաստան այցելել եւ Սփիւռքահայ ուսուցիչներու վերապատրաստման միջոցառումներուն հետեւիլ, կը խորհիմ թէ ըստ բաւականի յաւ պատրաստուած ուսուցիչ մը ըլլալով այդ անձը կրնայ պաշտօնի կոչուիլ:

Հայ ուսուցիչը ոչ-Հայ ուսուցիչներէն տարբեր մակարդակի վրայ պէտք չէ վարձատրուի երբեք: Խտրականութիւն դրուելու պարագային եմթական անհրաժեշտ կը զգայ ինքզինքը եւ անշուշտ որ կը դառնանայ: Գնահատուած ու յարգուած ուսուցիչն է որ իր կոչումին անսալով միշտ աւելի օգտակար ըլլալու համար ջանք չի խնայեր:

Գ. Հայերէն լեզուն Պետական Պաշտօնէայի Քննութիւններու Համակարգի Անցնելու Ժիգ

Համալսարան մուտքի համար Պաշտօնէայի դրութիւնը ամեն երկիր չունի: Այն քննութիւնները որոնք կը պահանջուին միայն երկրին լեզուովը կը տրուին: Միացեալ Նահանգներու Հայ Ազգայնէրու ծրագրին մէջ օտար լեզուն իր պարտաւորիչ տեղը ունի: Աշակերտութեան մեծ մասը Սպաներէնը կը նախընտրէ, իսկ ուրիշներ՝ Գերմաներէն, Գերմաներէն, Ռուսերէն եւ կամ ռեւէ լեզու որ կը դասաւանդուի տուեալ դպրոցը: Հայերէնը ընդունուած է իբր նման օտար լեզու եւ կրթական միախառնութեան պահանջքը կը գոհացնէ:

Բարձրագոյն ուսման պարագային ալ անգլերէնէ զատ ուրիշ լեզու մը սորված ըլլալու պարտաւորութիւնը գոյութիւն ունի եւ եթէ ուսանողը փաստէ որ իր ընտրած ճիւղին մէջ՝ ըլլայ գիտական, ըլլայ պատմական եւ կամ գրական գիրքեր կան հայերէնով գրուած, որոնցմէ կրնան օգտուիլ հայերէն լեզուով անցնելիք քննութիւնն ալ ընդունելի կրնայ համարուիլ:

Հարաւային Ամերիկայի կրթական դրութեան մասին գաղափար չունիմ: Իսկ գիտեմ որ Միջին Արեւելք, Եւրոպայի օրինակներուն հետեւելով համալսարան դիմող ուսանողները Պաշտօնէայի քննութիւններու արդիւնքներուն համեմատ կ'ընդունին: Եթէ չեմ սխալիր, հոն Հայերէնով Պաշտօնէայի քննութիւններուն մասնակցիլը կարգ մը երկիրներու կրթական Նախարարութիւններու կողմէ ընդունուած է արդէն եւ ինչո՞ւ չէ ուրիշ երկիրներու մէջ ընդունիլ տալու ճիգերը ապարդիւն չեն մնար յոսամ: Անշուշտ որ կ'արժէ այս ուղղութեամբ ճիգ ու աշխատանք թափել քանի որ ոչ-հայ կառավարական մարմինի մը հայերէնը իբր համալսարան մուտքի քննութեան ընդունելի լեզու ըլլալով գնահատելը արդէն իսկ երիտասարդ սերունդը խրախուսելու համար բաւարար է: Այսուհանդերձ, եթէ մեր Սփիւռքի համայնքներու հայերէն լեզուի եւ մշակոյթի իրացման հանդէպ ցոյց տուած հաւատքը տկարամայ ու հետզհետէ կորսուի, համալսարան մուտքի թեկնածու ուսանողները պատրաստ պիտի չըլլան նման քննութիւն մը հայերէնով անցնելու: Ուրեմն, կը կարծեմ որ մենք մեր ուժերը պէտք է կեդրոնացնենք Սփիւռքի մեր համայնքները դաստիարակելու որպէսզի կարենանք մեր նոր սերունդը նախ Հայ պահել եւ անոնց Հայկական ինքնութիւնը զօրացնել, աւելի վերջ խորհելու համար հայերէնով Պաշտօնէայի մասին:

Ես միշտ կը մտածեի որ եթէ Միջին Արեւելքի գաղութները Սփիւռք համարուին, Եւրոպայի եւ մանաւանդ Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկայի գաղութները Սփիւռքին ալ Սփիւռքը պէտք է նկատուին քանի որ հոն կարելի է մեր ապագան տեսնել: Պատմութիւնը մեզի ցոյց կու տայ որ քանի քանի նման հայկական քաղաքացի գաղութներ անհետացած են այսօր իրենց ետին ձգելով կարգ մը շէնքեր, գերեզմաններ եւ իրենց գոյութիւնը ապացուցանող պատմական վաւերաթուղթեր միայն: Այս օրինակները մեզ զգաստութեան պէտք է բերեն եւ պէտք է ամեն ջանք թափենք մեր ներկայ գաղութները նման ճակատագրական վայրճանէ մը փրկելու համար: Ես մեծ յոյս ունիմ որ մեր Հայկական Բարեգործական Ընդհանուր Միութիւնը անգամ մը եւս իր նախաձեռնական դերը պիտի կատարէ Սփիւռքի Հայապահպանման ծրագրին ի նպաստ ու պիտի հովանաւորէ տարուելիք աշխատութիւնները, ընտրեալ մասնագէտներ եւ նիւթական կարելիութիւններ տրամադրելով այս կարեւոր նպատակին: Այս բոլորով Միութիւնն ալ կրնայ ամրագրել մեր պատմութեան մէջ իր հարիւրամեայ գործունէութեան կրթական առաքելութիւնը:

ՅԱԿՈԲ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

Յակոբ Յակոբեան իր հայկական նախակրթությունը եւ երկրորդական ուսումը ստացած է Լիբանանի մէջ, իսկ բարձրագոյն կրթութիւնը՝ Պէյրութի Ամերիկեան Համալսարանէն ներս, տիրանալով Պսակաւոր Արուեստի եւ Մագիստրոսի տիտղոսներուն պատմութեան ճիւղին մէջ: 1970-1974 Լոս Անճելըսի մէջ, ան յաճախած է UCLA համալսարանը, հետապնդելով Դոկտորական տիտղոսը Արդի Պատմութեան մէջ, միեւնոյն ժամանակ դասաւանդելով հայերէն լեզու Նարեկացիի անուան Հայագիտական Ամպիոնէն ներս: Գալիֆորնիա հաստատուած օրէն՝ 1968-էն սկսեալ, ան մաս կազմած է Լոս Անճելըսի հայկական վարժարաններու կեանքին, նախ իբր ուսուցիչ եւ ապա տնօրէն: 1986-էն իվեր ան կը վարէ ՀԲԸՄ Մանուկեան-Տեմիրճեան Վարժարանի տնօրէնութիւնը:

ԱՌԱՋԱՐԿՆԵՐ ՀԱՅԵՐԷՆ ԼԵԶՈՒԻ ԵՒ ՀԱՅԵՑԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԾՐԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ԲԱՐԵԼԱՒՄԱՆ ԿԱՍ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԵՑԻ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԴԱՍԱԾՐԱԳՐԱՅԻՆ
ԿԵՐԱՆԱՅՄԱՆ ԱՆՇՐԱԺԵՑՈՒԹԻՒՆ

Յակոբ Յակոբեան

Նախ կը փափաքիմ շնորհակալութիւն յայտնել ՀԲԸՄիութեան 100-ամեակի կազմակերպիչ Յանձնախումբին, որ Խորհրդակցական Համագումարի այս առիթը ստեղծեց հայ դաստիարակները մէկտեղելու եւ մեր կրթադաստիարակչական տաղմասները նիւթ դարձնելու, որպէսզի մեր վարժարանները աւելի արդիւնաւէտ կերպով շարունակեն ծառայել հայ նոր սերունդի ազգային դաստիարակութեան եւ ինքնութեան կերտման հիմնական նպատակներու գործընթացին:

Թոյլ տուէք նախ մի քանի հաստատումներ կատարել:

1.- Սփիւղի տարածքին, յետ-եղեռնեան շրջանին, հայ ժողովուրդի ամէնէն էական հարցերէն մէկը եղած է հայ դպրոցի առաքելութիւնը, հայեցի դաստիարակութեան դերը՝ նոր սերունդներու ինքնութեան կերտումի կենսական գործին մէջ:

Արդարեւ՝ հայրենի հողէն հեռու, մեր ազգային դիմագիծին ու հասկացողութիւններուն ապառնացող վտանգները չէզոքացնող եւ նոր սերունդին հայեցի դաստիարակութիւնը ապահովող անփոխարինելի միջավայրը եղած է ու կը մնայ ՀԱՅ ԴՊՐՈՑԸ: Հոն է որ հայ մանուկը եւ պատանին պիտի անցնէ իր ապագայ կեանքը կազմաւորող տարիները՝ ենթակա՛յ հայ մշակոյթի եւ հայեցի դաստիարակութեան բարերար ներգործութեան, որոնք խորք եւ ձեւ կու տան իր անհատական թէ՛ ազգային երազներուն, նպատակներուն եւ իտէալներուն:

Կը հաւատանք որ մեր գեղեցիկ լեզուն եւ հարուստ մշակոյթը եթէ համոզումով եւ ոգիով փոխանցուի նոր սերունդին, անպայմանօրէն կը վերածուի ազգային ինքնութեան անթափանցելի գրառի, որ մեր ազգային ինքնությունութիւնը պիտի պահպանէ, այլապէս ուժացման եւ այլասերման ենթակա՛յ սփիւղքա՛հայ միջավայրին մէջ, մանաւանդ համաշխարհայնացման նոր մթնոլորտին մէջ:

2.- Կրթական գործը յարափոփոխ է: Ծրագրային վերանայումը կատարուած փորձառութեանց լոյսի տակ, ընդունուած երեւոյթ է մանկավարժութեան մէջ: Այդ կը պահանջէ պայծառատեսութիւն՝ գործադրուած ծրագիրներու մէջ մատնանշելու թերութիւններ ու պակասներ, եւ քաջութիւն՝ ընդգրկելու բարեփոխութիւններ եւ նորութիւններ, որպէսզի ծրագիրը ծառայէ որդեգրուած նպատակներու յաջող իրագործումին: Հետեւաբար, ծրագրային վերանայումի պահանջը առողջ մօտեցում մըն է վերաթեւորելու հայ դպրոցի եւ հայ կրթական մշակի առաքելութիւնն ու աշխատանքը:

3.- Հայ ուսուցիչին դերը սփիւղի տարածքին հայ դպրոցի ձեռքբերումներուն մէջ ընդհանրապէս, արժանի է բարձր գնահատանքի: Առանց հայ ուսուցիչին սփիւղ-քա՛հայ դպրոցը գոյութիւն չէր կրնար ունենալ:

4.- Ուսուցիչներու վերապատրաստութիւնը, ծրագրային նորութիւններ փորձելու եւ գործադրելու պատրաստակամութիւնը, նոր աղբիւրներ փնտռելու եւ անոնց միջոցով որդեգրուած ծրագիրները հարստացնելու հրամայականը պէտք է շարունակ հետապնդել, հայեցի դաստիարակութիւնը աւելի կենդանի ընթացքի մը մէջ պահելու համար, յօգուտ մեր վարժարաններու խնամքին յանձնուած աշակերտութեան եւ անոնց հայեցի դիմագիծի կերտման:

Քսամէկերորդ դարու սկիզբը մեր առջեւ դրուած մարտահրաւերը հետեւեալն է.- Մայրենի լեզուի ու մեր հարուստ մշակոյթի ուսուցումը եւ հայեցի դաստիարակութեան ջամբումը ի՞նչ միջոցներով կարելի է աւելի արդիւնատրել:

Այս զեկուցումը պիտի ջանայ քննարկել հայերէն լեզուի, գրականութեան, պատմութեան եւ մշակոյթի ուսուցումը սփիւղքի հայկական վարժարաններուն մէջ, ինչպէս նաեւ արծարծել անոր հետ կապուած զանազան հարցեր եւ ընել առաջարկներ:

Բացայայտ իրողութիւն է որ սփիւղքի մեր կրթօճախներուն մէջ ընդհանրապէս հայեցի դաստիարակութեան գործը դժուարացած է վերջին տարիներուն: Հակառակ ուսուցիչներու եւ պատասխանատուներու անթույժ ճիգերուն՝ հայկական նիւթերուն մէջ աշակերտներուն ընկալումը նահանջ արձանագրած է աւելի կամ նուազ չափով. բարդ հարց մը արդարեւ, որուն լուծման համար չկան դիւրին լուծումներ:

Ներկայիս սփիւղքի վարժարաններու մէջ կը դաստիարակուին եղեռնէն վերապրող երրորդ եւ չորրորդ սերունդի զաւակները: Անցնող իւրաքանչիւր տասնամեակին հետ փոխուած է հայ դպրոցի ըմբռնումը, ինչպէս նաեւ հայ հասարակութեան ակնկալութիւնները հայ դպրոցէն: Ուսուցիչներ եւ պատասխանատուներ՝ գիտակից այս նոր մարտահրաւերներուն՝ միշտ ալ փորձած են բարեփոխել կրթական ծրագիրները, դասագրքերը, գործածած աղբիւրները եւ դասաւանդման մեթոտները, սակայն առնուած քաջերը անբաւարար եղած են ժամանակին հետ քաջ պահելու:

Մանկավարժական արդի ըմբռնումները կը թելադրեն որ կրթական ծրագիրներու մէջ բարեփոխութիւններ մտցնելու մասին մտածելը եւ գործնական քաջեր առնելը առողջ մօտեցում մըն է: Հայեցի դաստիարակութեան մէջ նման կեցուածքի մը որդեգրումը սփիւղքի կրթական հաստատութիւններու պատասխանատուներուն կողմէ անհրաժեշտութիւն մըն է ներկայիս: Ուրեմն, բարեփոխութեան գործընթացը հիմնաւորելու համար անհրաժեշտ են հետեւեալ հարցերը նկատի ունենալ.

- ի՞նչ կը սորվեցնենք մեր դպրոցներուն մէջ,
- ինչպէ՞ս կը դասաւանդենք հայագիտական նիւթերը,
- ինչպէ՞ս կ'արժեւորենք այն ինչ որ աշակերտները կը սորվին կամ պէտք է սորվին:

Պէտք է նկատի ունենալ այն բոլոր միջոցները, որոնք կրնան հայեցի դաստիարակութեան ծրագիրը աւելի արդիւնաւէտ դարձնել ու պատշաճեցնել տեղական պայմաններուն: Մտածելու է միշտ թէ ինչպէ՞ս կրնանք դասաւանդութիւնները աւելի որակաւոր, լեցուն ու ամբողջական դարձնել դասարաններուն մէջ, աշակերտներու իմացութեան մակարդակը եւ ազգային ինքնութեան գիտակցութիւնը աւելի զարգացնելու համար:

Այս կենսական գործընթացը կը պահանջէ որ դպրոցներու ղեկավարութիւնը եւ տարբեր միաւորները (Ռոգաբարձութիւն, ուսուցչակազմ, ծնողա-ուսուցչական մարմին, շրջանաւարտներ եւ այլն) յարատեւ շփման մէջ գտնուին իրարու հետ, կարծիքներ փոխանակեն՝ գտնելու համար հասարակաց գետին եւ գործակցութեան լայն շրջագիծ մը, որպէսզի ապահովուի մեր դպրոցներու առաքելութիւնը եւ նոր սերունդներու ազգային ոգիի ու դիմագիծի պահպանումը:

Հայ դաստիարակը եւ հայ կրթական հաստատութիւնը իր առաքելութեան ճամբուն վրայ ներկայիս կը դիմագրաւէ զանազան դժուարութիւններ եւ խոչընդոտներ: Թուենք.

- 1.- Այսօրուան ծնողներուն մտայնութիւնը՝ թէ հայկական վարժարանը միակ միջավայրը չէ իրենց զաւակներուն Ռոգեմտաւոր զարգացման համար:
- 2.- Միշտ առկայ է օտար վարժարաններու հմայքը:
- 3.- Հանրային վարժարաններու ճրիվարժ ըլլալը եւ կարգ մը ծնողներու համար տեղական պայմաններուն հետ աւելի վաղ տարիքէն շփուելու կարեւորութիւնը:
- 4.- Տան մէջ հայերէն պարտականութիւնները կատարելու տեսակէտէն օգնութիւն ունենալ-չունենալու պարագան:
- 5.- Գործածուած դասագրքերու բովանդակութիւնը, որակը, ձեւաւորումը եւ այլն:
- 6.- Օժանդակ նիւթերու, վարժութեան տետրերու պակասը:

Լուծումներ եւ առաջարկութիւններ

Սփիւռքի վարժարաններու դիմագրաւած մարտահրաւերները, դժուարութիւններն ու իրերու ներկայ վիճակը վրձինի մէկ հարուածով չեն բարեփոխուիր: Հարցերու եւ խնդիրներու տուեալ իրավիճակի բարդութիւնը, հիմնուելով անցեալի փորձառութեանց վրայ, կիսամիջոցառումներով չեն լուծուիր այլ աւելի կը բարդացնեն յառաջիկայ տարիներու մեզի սպասող մարտահրաւերները: Ուսուցիչներ, ծնողներ, վարչական կազմի անդամներ ու Ռոգաբարձական մարմիններու անդամներ, յատկապէս Արեւմտեան կիսագունդին վրայ, պէտք է քաջ գիտակցին թէ տուեալ երկրի իշխող լեզուն ու մշակոյթը իրենց զօրաւոր ազդեցութեան տակ առած են նոր սերունդը: Տեղ մը անգլերէնն է, ուրիշ տեղեր ֆրանսերէնը, սպաներէնը, իսկ այս ամիսներուն ալ գուցէ՝ արաբերէնը: Յառաջիկայ տարիներուն աւելի պիտի արագանայ ու զօրանայ այս գործընթացը անկասկած: Հետեւաբար, անհրաժեշտութիւն կը զգացուի նոր մօտեցման, սահմանումի ու փոխադասութեան՝ հայեցի կրթութեան ու դաստիարակութեան դաշտին մէջ:

1.- Լսատեսողական մեթոտներու աւելիով կիրարկում. նկատի ունենալ՝

- մանկապարտէզէն սկսեալ հաճելի խաղերով այբուբենը ուսուցող եւ հայերէնի բառ ապաշարը հարստացնող խտասալիկներու ստեղծում, ինչպէս նաեւ գոյութիւն ունեցողներու առատ օգտագործում.

- հայ գրականութեան նմուշներու բեմականացումներու օգտագործում եւ

ցուցադրություն.

- Բայ դատի, Հայաստանի աշխարհագրության ու պատմության թեմաներով պատրաստուած խտասալիկներու եւ տեսերիզներու օգտագործում.

- Բամացանցի վրայ Բայկական եւ ոչ-Բայկական կայքէջերու օգտագործում (web-sites):

2.- Հայերէն լեզուի, գրականութեան, մշակոյթի եւ Բայոց պատմութեան դասապահերը, ազգային տօները եւ բոլոր առիթները մասնաւոր ծրագրումով եւ լսողա-տեսողական աղբիւրներու օգտագործումով, աշակերտին Բամար անձնական փորձառութիւններու արժէքաւոր առիթներու վերածել:

3.- Դպրոցը բաց պահել ազգային եւ պետական բոլոր տօներու առիթի եւ այդ օրերը ամբողջութեամբ տրամադրել Բամապատասխան աշխատանքներու, միօրեայ խմբական աշխատանքներու, ելոյթներու եւ այլ շինիչ գործունէութիւններու, դպրոցէն ներս ստեղծելով առիթին Բամապատասխանող ոգի եւ տրամադրութիւն: Թարգմանչաց տօնը, Վարդանանց Բերոսամարտը, Ապրիլ 24-ը, Սարդարապատի Բերոսամարտը օրինակներ են:

4.- Մեր դպրոցներու աշակերտութիւնը աւելի յաճախ Բայրենիք տանիլ, առնուազն երկու անգամ՝ միջնակարգ եւ երկրորդական ուսման տարիներուն: Հայրենիք այցելութիւնը սովորական շրջապտոյտ մը ըլլալէ աւելի պէտք է վերածուի արժէքաւոր եւ մնայուն անձնական փորձառութեան մը, որ պէտք է նաեւ ընդգրկէ շօշափելի մասնակցութիւն Բայրենի ժողովուրդի բարօրութեան եւ Բայրենիքի վերաշինութեան ու Բզօրացման աշխատանքներուն:

5.- Պարբերաթերթերու եւ մամուլի, ինչպէս նաեւ շարժանկարներու եւ տեսերիզներու մէջ (Բայատառ կամ օտարալեզու), նիւթեր փնտռել Բայ ինքնութեան մասին ու միացնել ծրագրին:

6.- Նկատի ունենալ աշակերտներու կողմէ նիւթը ընկալելու կարողութիւններու տարբերութիւնները, սերտելու եղանակն ու ոճը եւ բազմաբնոյթ ունակութիւններու երեւոյթը եւ անոնց օգտագործումը դասարանին մէջ:

7.- Դասաւանդութեան շեշտը աւելիով դնել աշակերտի բանաւոր կարողութեան զարգացման, եւ Բայ դաստիարակին կողմէ Բայ մշակութային գիտելիքներու բերանացի փոխանցման վրայ, առատ օգտագործումով լսողա-տեսողական զանազան միջոցներու, ինչպէս նաեւ սովորատեան մեթոտին: Խօսիլ եւ խօսեցնել աշակերտը նիւթի մը մասին, աշխոյժ բերանացի գրոյցի զարկ տալ, կարծիքներու փոխանակման առիթ տալ, արթեցնել պրպտող միտքը, Բասկնալ արծարծուած նիւթերը, վիճիլ անոնց մասին, քննարկել, աշակերտին առիթ տալ ներկայացնել իր միտքը եւ յանգիլ տրամաբանական եզրակացութեան:

8.- Պէտք է Բամադրել դասաւանդութիւններն ու արտադասարանային գործունէութիւնները, ներառեալ դաշտային այցելութիւնները (թանգարան, Եղեռնի Յուշարձան, տարեցներու տուն, եւ այլն)՝ աշակերտը դնելով գործօն մասնակցի դերին մէջ: Ազգային գիտակցութիւնը բարձրացնելու եւ խորացնելու նպատակով աշակերտները պէտք է գործօն կերպով մասնակցին Բամազաղութային միացեալ

ձեռնարկներու, ինչպէս Բանգանակութիւն, քաղաքաւ, բողոքի խաղաղ ցոյցեր, Բեռուստամարաթոն եւ այլն:

9.- Մեր ղեկավարութեան կ'ակնկալուի զգալի նիւթական եւ մարդկային միջոցներու ներդնում՝ վերոյիշեալ ծրագիրներու իրականացման համար:

10.- Սփիւռքի հայ դպրոցներու գոյատեւման համար անհրաժեշտ է բոլոր կողմերու մասնակցութեամբ մշակել տեսիլք: Ինչպէս Բոչակաւոր մանկավարժ եւ Հարարտ համալսարանի դասախօս Ronald Barth կը գրէ. «Դպրոցները կրնան իրենք զիրենք բարեփոխել պայմանաւ որ անոր բաղկացուցիչ մասերը գործակցին եւ միասնաբար մէջտեղ բերեն տեսիլք մը, որովհետեւ տեսիլք ունեցող դպրոցները կը ծաղկին, իսկ չունեցողները կը դատապարտուին անհետանալու»:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹԻՒՆ

Աշակերտական բոլոր խումբերու մէջ եւ բոլոր նիւթերու պարագային կը գտնուին յառաջադէմ, միջակ եւ մի քանի տկար աշակերտներ: Սակայն երբ հարցը կը վերաբերի հայ դպրոցի գերագոյն առաքելութեան, բոլոր աշակերտներու էութեան մէջ ազգային ինքնութեան կերտումի հիմնական նպատակին, հայ դպրոցը եւ հայ դաստիարակը պէտք է ամէն ճիգ ի գործ դնեն աւելի ո՛վ օգտակար հանդիսանալու հայերէնի մէջ յառաջադէմ, միջակ թէ տկար աշակերտին՝ հաւասար ուշադրութիւն, Բողածութիւն եւ քաջալերանք ցոյց տալով բոլորին: Իբր հայ կրթական մշակ, միշտ որոնելու ենք նոր ուղիներ, նոր միջոցներ եւ աղբիւրներ, պատրաստ ըլլալու ենք կատարելու դասաւարակութիւն մօտեցումի անհրաժեշտ եւ մինչեւ իսկ արմատական բարեփոխութիւններ, անգլերէն բացատրութեամբ paradigm shift մը, հայ ինքնութեան հիմնատրուումի կենսական գործը համոզումով եւ յարատեւութեամբ շարունակելու սփիւռքի հայկական վարժարաններու թանկարժէք աշակերտութեան համար:

Վերջացնելու համար, հարցը հայեցի դաստիարակութեան կալուածին մէջ զիջումներ ընելու մասին չէ երբեք, այլ նոր ակօսներ բանալու՝ հայեցի դաստիարակութեան նուիրական աշխատանքի դաշտին մէջ, որպէսզի հայ դպրոցի վաղուան փունձքը ըլլայ աւելի բեղուն եւ յուսադրիչ, ապահովելու համար մեր ժողովուրդի եւ մշակոյթի յանձնարարական երթը:

ԱՃՈՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ

ԱՃՈՏ ԱՂԱՍԻ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ ծնած է Ախալքալաք 16 Փետրուար 1961-ին: 1977-ին ոսկի մետալով ավարտած է Ախալքալաքի Դ. Դեմիրճեանի անուան թիւ 4 հայկական միջնակարգ դպրոցը: Նոյն թուականին ընդունուած է եւ 1982-ին գերագանցութեան վկայականով ավարտած է Երեւանի Պետական համալսարանի պատմութեան ֆակուլտետը: 1982-1985 թուականներուն եղած է ԵՊՀ Հայոց Պատմութեան ամպիոնի ասպիրանտ: 1989-ին Ա. Մելքոնեանը պաշտպանած է թեկնածուական ատենախօսութիւն «Էրզրումի Նահանգի հայ ազգաբնակչութիւնը 19-րդ դարու առաջին երեսնամեակին» թեմայով:

Հոկտեմբեր 1986-ին ԱՃՈՏ ՄԵԼՔՈՆԵԱՆ աշխատանքի կ'անցնի ՀՀ Գիտութիւններու Ազգային Ակադեմիայի Պատմութեան Ինստիտուտին մէջ, նախ՝ որպէս կրտսեր աշխատակից, ապա գիտաշխատող, գիտական քարտուղար եւ գիտական հարցերու գծով փոխ տնօրէն: 2002 թուականի Յուլիսէն ան նոյն Ինստիտուտի տնօրէնն է:

Ա. Մելքոնեան շուրջ 7 գիրքի եւ աւելի քան 150 գիտական յօդուածներու հեղինակ է: Անոր «Էրզրում» մենագրութիւնը (Երեւան, 1994 թ.) եւ Արեւմտեան Հայաստանի գաւառներու ու բնակավայրերու նուիրուած մօտ 30 յօդուածները արժանացած են «Հայաստան Համահայկական Հիմնադրամ»-ի գլխաւոր մրցանակին: 2002 թուին պաշտպանած է տոքթորական ատենախօսութիւն «Զաւախքը 19-րդ դարու եւ 20-րդ դարու առաջին քառորդին» թեմայով: Նոյն վերնագրով 2003 թուին հրատարակած է մենագրութիւն, որ արժանացած է «Գուրգէն Մելիքեանի Զաւաթադի Բազմազաւակ Ընտանիքների» հիմնադրամի դրամաշնորհին եւ Թէքէեան մշակութային միութեան «Հայկաշէն Ուզունեան» մրցանակին: 2003 թուին ՀՀ Նախագահին կողմէ Մելքոնեանին տրուած է «Մովսէս Խորենացի» մետալ:

Իր աշխատութիւնները կը վերաբերին ժողովրդագրութեան, Արեւմտեան Հայաստանի, հայկական հարցի, ցեղասպանութեան, հայ-վրացական, հայ-թրքական յարաբերութիւններուն եւ Զաւաթի հիմնահարցերուն:

ՇԱՅ ԼԵՋՈՒՆ ՈՐՊԷՍ ԱԶԳԱՊԱՇՊԱՆՈՒՄԻ ՄԻՋՈՑ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԴՆՔԻ ԿՐԱՅ ԵՒ ԱՌԿԱՅ ԿԱՐԵԼԻՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄ

Աշոտ Մելքոնեան

ա) Հայաստանի Հանրապետության դերը արեւմտահայերէնի պահպանութեան եւ զարգացման գործընթացին մէջ

բ) Յատուկ յանձնաժողովի միջոցաւ գործակցութիւն սփռեցաւ հայրենի համապատասխան կառոյցներու միջեւ

Իրաքանչիւր լեզուի ծագման ու զարգացման գործընթաց ունենում է իր ինքնատիպ փուլերը՝ պայմանաւորուած կոնկրետ քաղաքական ու մշակութային պայմաններով: Այդ իմաստով հայոց լեզուի անցած պատմական ուղին եւս քաջառութիւն չէ: Այն սերտօրէն կապուած է հայ ժողովրդի, նրա բազմադարեան պատմութեան, պետականութեան ու մշակոյթի զարգացման ընդհանուր խնդիրների հետ:

Ծագելով հազարամեակներ առաջ՝ իբրեւ հնդեւրոպական մայր լեզուի ուղղակի ժառանգորդ, հայոց լեզուին վիճակուեց անցնել պատմական դժուարին ճանապարհ: Նրա ձեւաւորման վաղ շրջանը թեւ մեզ համար մնաց որպէս բանաւոր խօսքի ժամանակաշրջան, սակայն ունեցաւ որոշակի առաջընթաց, քանզի համընկաւ հայոց պետականութեան հզօրացման ժամանակաշրջանի հետ:

Հայոց գրաւոր խօսքի՝ 1600-ամեայ Մեսրոպեան ժամանակաշրջանը զուգահիշեց համահայկական պետութեան Արշակունիների արքայատոհմի անկման հետ եւ լիարժէք պետականութեան բացակայութեան պայմաններում հսկայական ազգապահպան մշակութիւն ունեցաւ: Սակայն ուշ միջնադարում պարսկա-թուրքական երկարատեւ տիրապետութիւնը հետզհետէ յանգեցրեց դասական գրաբարի հիման վրայ ստեղծուած միջին հայերէնի տրոհմանը: 19-րդ դարի սկզբին աշխարհաբարի անցման շրջանում Օսմանեան կայսրութեան տիրապետութեան տակ ապրող հայերի շրջանում վերջնականապէս ձեւաւորուեց արեւմտահայերէնը, իսկ պարսկական, ապա ռուսական ազդեցութեան ուղղորտում եղած հայութեան շրջանում արեւելահայերէնը: Ի դէպ, դրանք ոչ թէ առաջացան իբրեւ երկու նոր լեզուներ, այլ բնական զարգացման արդիւնքում, գրաբարի հենքի վրայ՝ միեւնոյն լեզուի երկու ճիւղեր: Ընդ որում, արեւմտահայերէնը, որը սկսել էր ձեւաւորուել դեռ 12-13-րդ դարերից, աշխարհագրօրէն տարածուած գտաւ պատմական Հայաստանի մեծագոյն մասի վրայ՝ շատ աւելի հոգեհարազատ մնալով մայր լեզուին՝ գրաբարին:

19-րդ դարի երկրորդ կէսին ազգային-մշակութային ընդհանուր վերելքի պայմաններում, շնորհիւ հայ ստեղծագործ մտաւորականութեան անդուլ աշխատանքի տեղի ունեցաւ հայերէնի երկու ճիւղերի գրական մշակումը: Արեւմտահայերէնի ձեւաւորման կենտրոններ դարձան Կ.Պոլիսը, Վենետիկը, Ջմիւռնիան և այլ քաղաքներ, իսկ արեւելահայերէնինը՝ Թիֆլիսը, ռուսահայ ու հնդկահայ գաղութները: Գրական արեւմտահայերէնի հիմքում ընկաւ Կ. Պոլսի, արեւելահայերէնինը՝ Արարատեան բարբառը:

Հայ ազգային-ազատագրական պայքարի ընդհանուր վերելքը տրամաբանօրէն յանգեցրեց նաեւ համազգային գաղափարախօսութեան, այդ թւում՝ լեզուի երկու ճիւղերի, որպէս մեկ միասնական ազգային-մշակութային ամբողջութեան ընկալմանը: Այդ երեւոյթը նկատուեց 20-րդ դարի սկզբին թէ արեւելահայ եւ թէ արեւմտահայ մտաւորական շրջանակներում՝ քաղաքական նպաստաւոր պայմաններ ստեղծուելու պարագային ոչ միայն փոխադարձ հարստացման, այլեւ լեզուի միասնականացման համար: Սակայն 1915 թ. Հայոց մեծ եղեռնի արդիւնքում արեւմտահայութեան ֆիզիկական բնաջնջման ու հայրենագրկման հետեւանքով հայութեան խօսակցական լեզուի առնուազն երկու երրորդը կազմող արեւմտահայերէնը վերջնականապէս արմատախիլ արուեց մեր պատմական հայրենիքից:

1918 թ. Մայիսին Արեւելեան Հայաստանի մի մասի տարածքի վրայ Հայաստանի առաջին Հանրապետութեան ստեղծումը թոււմ էր պիտի բարենպաստ պայմաններ ստեղծէր հայոց լեզուի պետական հոգածութեան համար: Հանրապետութեան ղեկավարութեան զգալի մասը, յատկապէս ռուսական բանակում ծառայած զինուորականութիւնը, ոչ միայն քայլեր չկատարեց հայերէնի հոգածութեան, պետական դառնալու ուղղութեամբ, այլեւ սկսեց զանազան խոչընդոտներ յարուցել: Թերեւս 1919 թ. Մայիսի 28-ին ազատ, անկախ ու միացեալ Հայաստանի հռչակագրի ընդունումից յետոյ, երբ ՀՀ կառավարութիւնն իրեն յայտարարեց նաեւ Արեւմտեան Հայաստանի կառավարութիւն, կորուսեալ հայրենիքի եւ նրա բնակչութեան լեզուի՝ արեւմտահայերէնի նկատմամբ վերաբերմունքը որոշ չափով փոխուեց: Դրան նպաստեց նաեւ 1919 թ. Դեկտեմբերի 28-ին ընդունած հայոց լեզուի մասին օրէնքը, որի համաձայն երկրում գործավարութիւնը պետք է կատարուէր հայերէնով: Բանակում ծառայող արեւմտահայ զինուորականութեանը թոյլատրուեց հրամաններն արծակել արեւմտահայերէնով՝ անգամ արեւմտահայ բարբառներով, գործավարութիւնը կատարել իրենց ցանկացած լեզուով եւ այլն:

Այդուհանդերձ, հայոց նորաստեղծ պետութիւնը չարդարացրեց արեւմտահայութեան սպասելիքները եւ նրա համար մնաց աւելի շուտ «Արարատեան Հանրապետութիւն»: Հայաստանի խորհրդայնացումից եւ յատկապէս 1922 թ. Մարտի 4-ին խորհրդային Հայաստանում ուղղագրութեան «բարեփոխումից» յետոյ արեւմտահայերէնի ու մեսրոպեան ուղղագրութեան պահպանութիւնը դարձան սփիւռքահայ մտաւորականութեան «մեծաշնորհը»: Բռնատիրական երկրում նոր ուղղագրութիւնն ու արեւելահայերէնը պարտադրուեց ամբողջ խորհրդահայութեանը, այդ թոււմ ծագումով եւ լեզուով արեւմտահայ շիրակցիներին, Սեւանի աւազանի բնակչութեանը, Ջաւախքի, Ախալցխայի, Լոր Նախիջեւանի, Սեւ ծովի առափնեայ շրջանների (համշէնցիներ) հայութեանը: Արեւելեանական ուղղագրութեամբ սկսեցին «տպագրուել» նաեւ արեւմտահայ դասականները, որի հետեւանքով խորապէս աղճատուեց գրական ստեղծագործութիւնների բովանդակութիւնը: Բարբախտաբար, Սփիւռքում՝ շնորհիւ հզօր ազգապահպան կառոյցների հնարաւոր եղաւ ոչ միայն պահպանել, այլեւ հարստացնել ու նոր բարձրութեան հասցնել գրական արեւմտահայերէնը:

Սակայն սփիւռքում արեւմտահայերէնի վիճակը զանազան պատճառներով 20-րդ դարի կեսերից սկսեց փոխուել: Ջանգուժալիւն հայրենադարձութիւնը, օտարախօսութեան աննախադէպ աճը, հայկական կրթօջախներում հայ աշակերտության թուի նուազումը, վերջին տասնամյակներին Հայաստանից արտագաղթած հայութեան հոսքի հետեւանքով զաղութներում բաւական աղճատուած, ռուսախառն ու բարբառային արեւելահայերէնի տարածումը նոր իրավիճակ ստեղծեցին սփիւռքում: Կարծում ենք չենք սխալուի, եթէ պնդենք, որ ոչ նախանձախնդիր սփիւռքահայ գործիչների մօտ 1991 թ. Հայաստանի անկախացումը հայերէնի հարցում առաջացրեց չիմնաւորուած հանգստութիւն՝ եղած խնդիրները միայն հայոց նորաստեղծ պետութեան իրաւասութեանը թողնելու իմաստով: Ժամանակը ցոյց տուեց, որ որքան էլ տարօրինակ է, նորանկախ Հայաստանում, հակառակ իշխանութիւնների զանազան հաւաստիացումների ու ընդունած օրէնքների ու որոշումների, մայրենի լեզուի խնդիրները չդրուեցին պատշաճ մակարդակի վրայ:

Զնոռանանք, որ դեռ խորհրդային իշխանութեան տարիներին Հայաստանը Վրաստանի հետ այն եզակի հանրապետութիւններից էր, որի ընդունած 1978 թ. սահմանադրութեան մէջ մայրենիին վերապահուած էր պետական լեզուի կարգավիճակ: Արցախեան հուժկու շարժման մթնոլորտում ծնուած 1990 թ. Օգոստոսի 23-ի «Հայաստանի անկախութեան հռչակագրում», ապա նաեւ 1995 թ. Յուլիսի 5-ի սահմանադրութեան եւ 2002 թ. «Գիտութեան մասին» օրէնքում իրաւաբանօրէն ձեւակերպուեց հայերէնի պետական կարգավիճակը, սակայն բազմաթիւ խնդիրներ մնացին չլուծուած՝ գործավարութեան մէջ, գովազդային վահանակների վրայ, կենցաղում հայոց լեզուն շարունակեց մնալ արհամարհուած կարգավիճակում:

Յիշենք, որ լեզուի եւ գովազդի մասին օրէնքները պարտադիր են համարում բոլոր կարգի ցուցանակների սկզբում՝ ծախ անկիւնում, նախ աւելի մեծադիր տառերով հայերէնով, ապա ցանկութեան դէպքում՝ նաեւ որեւէ օտար լեզուով ծանուցելու կամ գովազդելու պահանջը: Սակայն յատկապէս մայրաքաղաք Երեւանում ամէն քայլափոխի կարելի է հանդիպել օրէնքի շրջանցման անթիւ դէպքերի: Վիճակը չի շտկուել տարիներ շարունակ գործող Լեզուի պետական

տեսչության մշտատեւ միջամտութիւնների, սահմանուած տուգանաչափերի անընդհատ բարձրացման, հասարակական շրջանակների մշտական ահազանգումների պայմաններում: Դրութիւնը գրեթէ չփոխուեց նաեւ 2002-2004 թթ. Ազգային ժողովում հայոց լեզուին նուիրուած քննարկումներից յետոյ: Բնականաբար, նման պայմաններում մտածել արեւմտահայերէնի նկատմամբ հայոց պետութեան պարտաւորութիւնների մասին, առնուազն ծիծաղելի է:

Անշուշտ, պատճառը միայն պետական մօտեցման մէջ չէ: Խորհրդային տարիներին արեւմտահայերէնի հետ հայրենաքնակ մտաւորականութեան առնչութիւնները թերարժէք էին՝ առաջին հերթին պայմանաւորուած արեւմտահայ գրականութեանը մեսրոպեան ուղղագրութեամբ հաղորդակից լինելու դժուարութեամբ: Պատահական չէ, որ երբ սփիւռքում եւ հայաստանաքնակ մտաւորականութեան մի մասի շրջանում արդարացիօրէն հնչում են դասական ուղղագրութեանը վերադառնալու մտահոգութիւններ, ոմանք չարանենգօրէն, ոմանք էլ անտեղեակութեան պատճառով սկսում են նոյնացնել դասական ուղղագրութեանը վերադառնալու խնդիրը Դայաստանի Դանրապետութիւնում իբր թէ պետականօրէն արեւմտահայերէնին անցնելու սփիւռքի «պահանջի» հետ: Արդիւնքում բնակչութեան մեծ մասի մօտ ակամայից ստեղծւում է մի տպաւորութիւն, թէ մեսրոպեան ուղղագրութիւնը յատուկ է միայն արեւմտահայերէնին, իսկ արեղեանականը՝ արեւելահայերէնին: Էլ չենք ասում, որ շատ-շատերի մօտ ուղղակի շփոթ է «ուղղագրութիւն» եւ «լեզու» հասկացութիւնների հարցում: Այսպէս արհեստականօրէն առաջանում է հայաստանցիների մէջ խորշանք դէպի եւ՝ աւանդական ուղղագրութիւնը եւ՝ արեւմտահայերէնը: Այսինքն՝ արեւմտահայերէնը յանիրաւի դառնում է քաութեան նոխագ:

Փորձենք պարզել թէ ինչի հետեւանք է ստեղծուած իրավիճակը: Բանն այն է, որ Դայաստանում այսօր լեզուի, մանաւանդ արեւմտահայերէնի դրուածքը լաւագոյն դէպքում կարող է միայն օրէնսդրօրէն կարգաւորուած թուալ: Իրականում այդ օրէնսդրութիւնը, ինչպէս շատ հարցերում, այնպէս էլ տուեալ խնդրում, գրեթէ չի գործում: Իսկ եթէ գործում է, ապա միայն գրական արեւելահայերէնի դէպքում: Այսպէս, ԴԳ սահմանադրութեան 12-րդ յօդուածում ասւում է, որ «Դայաստանի Դանրապետութեան պետական լեզուն հայերէնն է»: Ուզում ենք կարծել, որ 1990 թ. անկախութեան «հռչակագրի» եւ սահմանադրութեան մէջ այս դրոյթը ամրագրելիս դրանց հեղինակներն ի նկատի են ունեցել հայոց լեզուն առհասարակ, այլ ոչ թէ միայն գրական արեւելահայերէնը: Բայց երբ փորձում ես բացել փակագծերը՝ պարզելու համար թէ այդ դրոյթն արդեօք վերաբերում է նաեւ գրաբարին, միջին հայերէնին եւ արեւմտահայերէնին, տեսնում ես, որ մէտեղ են գալիս լուրջ դժուարութիւններ: Օրինակ, երբ 1990-ական թուականների սկզբին, անգամ 1995 թ. սահմանադրութեան ընդունումից յետոյ մեր սփիւռքահայ ուսանողները բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններում հանդիպում էին խոչընդոտների, անգամ արգելքների արեւմտահայերէնով գրագրութիւն իրականացնելիս: Իսկ ուղղագրութեան հարցում նկատելի էր նոյնիսկ պարտադրանքի տակ հայաստանեան ուղղագրութեան անցնելու միտումը: Նոյնատիպ իրավիճակ էր նաեւ հրապարակային պաշտպանութեան ներկայացուած թեկնածուական եւ դոկտորական ատենախօսութիւնների պարագային: Սենք առիթ ենք ունեցել քանիցս անձնական միջամտութեան շնորհիւ ընդունելի դարձնել ԴԳ-ում գիտական աստիճաններ շնորհող մասնագիտական խորհուրդներ եւ բարձրագոյն որակաւորման յանձնաժողով սփիւռքահայ հայցորդների աշխատութիւնները դասական ուղղագրութեամբ ներկայացնելու միանգամայն բնական մօտեցումը: Բարեբախտաբար, գոնէ այս վերջին հարցում վիճակը փոխուել է եւ այժմ դասական ուղղագրութեամբ եւ արեւմտահայերէնով Դայաստանում սփիւռքահայերի գիտական թեզեր պաշտպանելը դարձել է սովորական երեւոյթ: Բայց չմոռանանք, որ թերեւս միայն սփիւռքահայերի պարագային:

Նման անտարբեր մօտեցումները ծնունդ են առնում նաեւ ուսումնական ծրագրերում արեւմտահայերէնի նկատմամբ անհրաժեշտ ուշադրութեան պակասի պատճառով: Այսպէս, նախ դեռ շարունակւում է արեւմտահայ հեղինակներին նոր ուղղագրութեամբ հրատարակելու, բնականաբար նաեւ ընթերցելու խորհրդային արատաւոր գործելակերպը: Դամալսարաններում շարունակւում է արեւմտահայերէնի դասաւանդումը արեւելահայերէնով, որ կարծում ենք, այնքան էլ արդիւնաւետ չէ (ի հարկէ, չենք անտեսում անհրաժեշտ մասնագետների գրեթէ բացակայութիւնը):

Սովորական մտածելակերպով մտածողները համարում են, որ արեւմտահայերէնը միայն լեզու է, որի վերաբերյալ չկան որեւէ քաութեան հարցեր:

Դասաժամերը, մեր կարծիքով՝ բաւական քիչ են: Արդ՝ արեւմտահայերէնը դասաւանդուած է հայաստանեան պետական մօտ 20 եւ ավելի քան 50 մասնաւոր բարձրագոյն ուսումնական հաստատութիւններէից (ի դէպ՝ դրանց մեծագոյն մասը կրում է «համալսարան» անունը) միայն չորսու՛մ՝ երեւանի պետական, Արզւեանի անուան մանկավարժական, Դ. Աճառեանի անուան համալսարաններում եւ «Սփիւռք» գիտաւսումնական կենտրոնում:

Երեւանի պետական եւ Արզւեանի անուան մանկավարժական համալսարաններում արեւմտահայերէնը դասաւանդուած է բանասիրական ֆակուլտետների բաժնաւարտի երրորդ կուրսերում, առաջինում տարեկան 72 (40 ժամը դասախօսութիւն, 32-ը՝ գործնական), երկրորդում՝ 64 ժամով (համապատասխանաբար՝ 32 - ական ժամով): Որպէսզի անելի հասկանալի լինի իրավիճակը, նշենք, որ նման ժամաքանակով ուսումնառութեան 4 տարիների ընթացքում միայն մէկ տարուայ համար է նախատեսուած արեւմտահայերէնը՝ շաբաթական մօտ մէկ ժամով: Հասկանալով, որ նման պայմաններում անհնարին է պատրաստել արեւմտահայերէնի մասնագէտ: Լաւագոյն դէպքում տուեալ շրջանաւարտը կարող է միայն դժուարութիւն չունենալ լեզուի ընկալման հարցում, հազուադէպ՝ նաեւ ի գօրու լինել դասաւանդել լեզուն հայաստանեան դպրոցներում: Պատահական չէ, որ այսօր հայրենիքում անկարելի է գտնել երիտասարդ ուսուցիչներ, որոնք կը կարողանան սփիւռքի դպրոցներում դասաւանդել արեւմտահայերէն լեզուն:

Ստեղծուած ծանր իրավիճակից դուրս գալու մտահոգութեամբ համալսարանական ղեկավարութիւնը մօր ժամաքանակներ է յատկացրել արեւմտահայերէնին վերոնշեալ համալսարանների մագիստրատուրաների ակադեմիական՝ երկրորդ տարեշրջանի համար՝ 34 ժամ, որից 28-ը տեսական, 6-ը գործնական պարապմունքների համար: Վերջին տարիներին անելացուել են նաեւ արեւմտահայ եւ սփիւռքահայ գրականութեան ժամերը համալսարաններում: Առաջարկութիւն է ներկայացուել համալսարանի միջազգային յարաբերութիւնների եւ աստուածաբանութեան ֆակուլտետներում եւս արեւմտահայերէն ուսուցանելու վերաբերեալ:

Վերջին տարիներին հայաստանցի եւ սփիւռքահայ ուսուցիչներին արեւմտահայ լեզուին, գրականութեանը, պատմութեանն ու մշակոյթին մօտիկից ծանօթացնելու նպատակով խիստ շահեկան դասընթացներ է կազմակերպուել «Սփիւռք» գիտաւսումնական կենտրոնը: Անցեալ տարուանից համանման դասընթացներ կազմակերպուեցին նաեւ Էջմիածնի Գեորգեան ճեմարանում:

Սակայն կասկած չի յարուցում, որ եղածը շատ հեռու է բաւարար լինելուց եւ որ շատ անելի ցաւալի է, իրականացում է առանձին նախանձախնդիր հայ մտաւորականների, Ամենայն հայոց կաթողիկոսի անձնական քանքերով, իսկ հայրենական իշխանութիւնները գրեթէ անմասն են մնում սփիւռքի եւ մեր ողջ ժողովրդի համար այնքան կենսական խնդրի լուծումից:

Համոզուած ենք, որ մենք՝ արդէն 15-ամեայ անկախ պետականութիւն ունեցող ազգիս մտաւորականները բաւական ուշացել ենք սփիւռքի հայապահպանութեան, հայեցի դաստիարակութեան հիմնահարցը, որի հիմքում առաջին հերթին ընկած է հայ դպրոցի, հայերէն լեզուի պահպանումն ու զարգացումը, պետական հոգածութեան առարկա դարձնելու տեսակէտից: Ուղղակի ժամանակն է ահազանգ հնչեցնելու եւ ազգովին լծուելու այդ խնդրի իրագործմանը:

Սենք առ այսօր չունենք առհասարակ սփիւռքի, սփիւռք-հայրենիք առնչութիւնների, հայապահպանութեան, լեզուամտածողութեան ու ուղղագրութեան միասնականացման, հայ դպրոցի բարգաւաճման, այդ ընդհանուր հենքի վրայ՝ վտանգուած արեւմտահայերէնի պահպանութեան ազգային հայեցակարգ: Անհրաժեշտ է հնարաւորինս յորդորել հայրենական իշխանութիւններին վերոյիշեալ խնդիրների վերաբերեալ հայ մտաւորականութեան ամենագործուն մասնակցութեամբ հայեցակարգ մշակելու համար: Վերջինիս հիմքում պէտք է դրուի այն հիմնադրոյթը, որ արեւմտահայերէնը այսուհետ միայն սփիւռքի մտահոգութեան առարկան չէ, այլ գտնուած է հայոց պետութեան մշտական հոգածութեան ներքոյ: Հայաստանը պէտք է միջոցներ չխնայի հայրենիքում արեւմտահայերէնի բարձրորակ մասնագէտներ պատրաստելու եւ նրանց նպատակային կարգով սփիւռքահայ դպրոցներ ուղարկելու համար: Այդ տեսանկիւնից խիստ շահեկան կարող է լինել Երեւանում բացառապէս արեւմտահայերէնով ուսումնառուող համալսարանի բացումը, որի շրջանաւարտները նախապէս կ'ընդունուին պայմանագրային կարգով,

գոնե որոշակի ժամանակով աշխատելու են սփիւռքահայ դպրոցներում: Այդ հայեցակարգում յատուկ ուշադրութիւն է յատկացուելու սփիւռքում գործող հայագիտական հաստատութիւնների աշխատանքը հայրենիքի համապատասխան կառոյցների հետ համադրելու համար:

Ուրախակի է, որ այս ուղղութեամբ արւում են առաջին քայլերը: ԶԳ Ազգային խորհրդում մշակւում են օրէնքի մի քանի նախագծեր: Մշակոյթի եւ կրթութեան յանձնաժողովը (նախագահ՝ Զրանոյշ Յակոբեան) պատրաստել է օրէնքի մի նախագիծ, որի համաձայն դպրոցների բարձր դասարաններում նախատեսւում է գրաբարի եւ արեւմտահայերէնի ուսուցում: Նման դասընթացի կազմակերպումը ինքնաբերաբար լուծուի է նաեւ աշակերտութեան շրջանում մեսրոպեան ուղղագրութիւնը իւրացնելու, մեր հազարամեակների գրաւոր խօսքին հաղորդակից դառնալու խնդիրը եւ հետզհետէ կը վերացնի վերջին տասնամեակներին հայրենիք-սփիւռք յարաբերութիւններում խորացող «ուղղագրութեան վիճիւր»: Բարձրագոյն կրթութեան եւ գիտութեան նախարարութիւնը մշակում է հանրակրթական դպրոցի 12-ամեայ կրթակարգի շրջանակներում գրաբարի ու արեւմտահայերէնի ուսուցման ծրագիր, որի հիման վրայ գրուելու են համապատասխան դասագրքեր:

Միաժամանակ, Զայաստանի իշխանութիւնների առաջնակարգ խնդիրներից մէկը պէտք է լինի ազգային մտածողութիւն ձեւաւորող առարկաների (լեզու, գրականութիւն, պատմութիւն, եկեղեցու եւ արուեստի պատմութիւն եւ այլն) գծով համահայկական դասագրքերի ստեղծումը՝ եւ արեւելահայերէնով եւ արեւմտահայերէնով: Այս դժուարին խնդիրը լուծելու համար պէտք է գործի դնել հայրենիքի ու սփիւռքի ողջ մտաւոր ներուժը: Վերցնենք օրինակ, հայոց պատմութեան պարագան: Սփիւռքահայ համապատասխան կառոյցներին հարկ է յանձնարարել որոշակի ժամաքանակի սահմաններում ներկայացնել իրենց երկրի ու գաղթավայրի պատմութեան հիմնական դրուագները, ապա դրանք ներդաշնակել հայոց, մասամբ՝ համաշխարհային ամբողջական պատմութեան հետ: Նման քաղաքականութիւնը ժամանակի ընթացքում կը բերի նաեւ համահայկական մտածողութեան խորացմանը:

Այսօր մեր հայրենի իշխանութիւնների եւ ողջ ժողովրդի առջեւ ամենայն սրութեամբ դրուած է լեզուապահպանութեան ու զարգացման խնդիրը: Այդ ահազանգը վաղուց հնչում է յատկապէս արեւմտահայերէնի համար: 1915 թ. Զայոց մեծ եղեռնի հետեւանքով մենք զրկուեցինք մեր ազգի ու պատմական հայրենիքի երկու երրորդից: Մեր կորուսեալ հայրենիքի բնակչութեան լեզուն՝ արեւմտահայերէնը արմատախիլ արուեց հայրենի եզերքներից եւ դարձաւ սփիւռքի լեզու: Այսօր էլ այն յայտնուեց մոռացութեան իրական վտանգի առջեւ:

Ժամանակն է, որ մենք վերջապէս սքափուենք եւ հասկանանք, որ մեր ոսկերոյլ հայերէնի անքակտելի մասը կազմող արեւմտահայերէնի անհետացումը կարող է մշանակել մի նոր եղեռնագործութիւն եւ առանց որի անկարելի է դառնալու արդէն 90 տարի մեր ժողովրդի համար կենսակերպ դարձած հայ դատի, հայոց ցեղասպանութեան ու պահանջատիրութեան հետապնդման հրամայականը: Բարեբախտաբար, դրա համար այսօր ունենք հայոց պետականութիւն, նրա հոգսերով ու լինելութեամբ ապրող սփիւռք եւ ինչպէս վկայում է ներկայ խորհրդաժողովը՝ խորը մտահոգութիւն ու ազգօգուտ աշխատանքի յանձնառութիւն:

SEMINAR

ARMENIAN EDUCATION & ARMENIAN LANGUAGE TEACHING

FRIDAY 14 APRIL 2006
MARRIOTT HOTEL, CAIRO

AGBU SEMINAR

ON THE OCCASION OF AGBU CENTENNIAL FESTIVITIES

FRIDAY 14 APRIL, 2006
MARRIOTT HOTEL, CAIRO

ARMENIAN EDUCATION AND ARMENIAN LANGUAGE TEACHING

**1. IS THE ARMENIAN LANGUAGE NECESSARY FOR THE SURVIVAL OF
THE ARMENIAN IDENTITY?**

Presented by GASSIA DJEGHALIAN

**2. THE PRESENT STATUS OF THE WESTERN ARMENIAN LANGUAGE IN
THE DIASPORA**

Presented by JIRAIR TANIELIAN

3. LEVEL OF ARMENIAN LANGUAGE TEACHING IN SCHOOLS

Presented by NADYA SARAFIAN Ed.D.

**4. SUGGESTIONS FOR THE IMPROVEMENT OR PLANNING OF THE
ARMENIAN LANGUAGE TEACHING AND ARMENIAN EDUCATION PRO-
GRAMS**

Presented by HAGOP HAGOPIAN

**5. THE ARMENIAN LANGUAGE AS A MEANS OF SURVIVAL: HISTORICAL
PERSPECTIVE AND PROFITING FROM EXISTING POSSIBILITIES**

Presented by ASHOT A. MELKONIAN

6. PROPOSITIONS AND RECOMENDATIONS

* * *

Moderator BERDJ TERZIAN
Chairman AGBU District Committee of Egypt

GASSIA DJEGHALIAN

Gassia Djeghalian was born in Cairo in April 1963.

She got her primary education in Kalousdian Armenian School and her secondary education in Ramses College for Girls.

During the same period she took piano lessons with Mrs. Nevart Yandolo then Miss Nevart Damadian following the curriculum of Trinity College of Music in London from where she was graduated with honors.

She obtained her BA in Economics from the American University of Cairo in 1985. She is the secretary of the AGBU District Committee of Egypt and she is active in several cultural organizations.

IS THE ARMENIAN LANGUAGE NECESSARY FOR THE SURVIVAL OF THE ARMENIAN IDENTITY?

Gassia Djeghalian

We are witnessing at the present a revival of nationalism in many countries. If we interpret nationalism as a reaction against a threatened identity, then, in a world submitted to cultural homogenization by the ideology of modernization and the power of the global media, language, the direct expression of culture, becomes the most important factor for the survival of an identity. Of course there are other factors as well like homeland, religion, history, and traditions. I will give some examples to understand how important language has been, is, and no doubt will be in the future in the construction and survival of national identities.

The Basques

For the Basque people who live south west of France and north of Spain, the first and most basic element in their identity is their language. The Basque language does not have its own unique script. Although they live on their own land, they felt that as a nation they are subject to assimilation. In 1571 they used the Latin alphabet to translate the Bible and later wrote down their poems and songs.

The Celts

The Celts are the Irish, Scottish, Welsh and others. One of their intellectuals has written the following:

"For we Celts, the assumption of our assimilation into the imperial society is taken for granted by both ourselves and others. We must stop adhering to that. Language is one of the best ways to break that assumption and to reclaim some of what we have lost. We must no longer give allowance to both others and ourselves to obfuscate our identities. There can be no Celtic identity without Celtic languages. English speakers among us who identify with Celtic images and ideas while refuse to adopt Celtic languages are not relating to Celtic culture at all but pseudo-Celtic subculture within Anglo culture. They may have strong affiliates for Celtic culture, but remain separated from it by major conceptual barrier. Unable to "think Celtic" spontaneously as Celtic speakers do, they will rely more and more on external props to affirm their identity. A community which loses its language, breaks the continuous connection with its past and loses an enormous cultural resource. The cultural life becomes poor and the community becomes a target in the era of mass globalization of cultures".

The Irish felt the threat and understood that their language is the symbol and most important factor of their identity. Thus, they restarted using it in Ireland and are currently trying to do so in their Diaspora.

Indigenous People

Because language is essential to the survival of the culture of indigenous people, significant efforts have been made around the world to revive threatened languages, and thus save the knowledge that may potentially vanish completely.

For example, the Maoris of New Zealand have established language nests. These are children's centers in which elders speak their native tongue to teach the youth whose parents have lost the language.

Among the Tjapukai of Australia, 20 years ago there were only two persons left who spoke the language. Today they have instituted a culture and language program in the public school system.

At the Six Nations Reserve in Southern Ontario, Canada, students are taught Cayuga and Mohawk Languages.

There are a lot of other examples but it is not possible to mention them all in these few minutes. One thing is clear however; around the world people of different nationalities are working to reclaim their languages by restoring, recording, and teaching. Language instruction has been incorporated in curriculums, elders are recording stories in their mother tongues, and linguists are transcribing languages into written forms and publishing dictionaries and books. The majority of these endeavors are directed at the youth as they will be the ones who will continue to pass this knowledge on and save it from extinction.

We Armenians have a country, a history, a culture, and a language that amazes the world. Why should we lose our language and risk losing everything? The Armenian language as one of the oldest and richest languages in the world has an eminent and respectable position among the civilized nations. It is rare that scientists, intellectuals, and scholars from all over the world gather at Harvard University to celebrate anniversaries but such an event took place in October 2005 for the 1600th anniversary of the Armenian alphabet. A scientific convention was held in Strasbourg for the preservation of the languages of minorities living in the European community and countries like Hungary and Cyprus took charge of protecting the Armenian language. Lord Byron has said the following about the Armenian Language in 1816 "It is a rich language which will compensate the person who studies it abundantly". To date, there are thousands of Armenian manuscripts about the culture and history of different nations. The works of many scientists and philosophers written originally in Greek, Assyrian, and other languages were lost throughout the centuries. They were rediscovered because of their Armenian translations which the Armenians have protected. Consequently, we in our turn should protect these treasures and pass them on to the new generation.

I would now like to discuss the theory which holds that the language is not important, the rational behind it is that the spirit of the individual, his knowledge, and feelings towards culture, history, and traditions are enough for the survival of an identity.

During a debate the topic of which was "Which is more important for the survival of the Armenian identity, spirit or language?", the famous Armenian-Egyptian caricaturist Alexander Sarukhan said the following:

"As long as the spirit is alive, language can be acquired and learned later because although language is the most important aspect which keeps the spirit alive, it has a possessive nature. There are a lot of foreign Armenian linguists who know the Armenian language much better than us".

A well considered point. Apart from these foreigners, there are a lot of Armenians who speak the language but have no relation whatsoever with the Armenian communities and thus cannot have a role in the process of keeping the Armenian identity alive.

Sarukhan continues "The spirit is the soldier and language is the weapon. No soldier has the right to put down his weapon as long as it is functioning. The spirit and language are inseparable as are the soldier and his weapon. But when during battle the weapon is of no more use because of lack of ammunition, the general's only worry becomes the survival of the soldier until help arrives".

In this section when Sarukhan resembles language to weapon, he makes the survival of spirit (soldier) his primary concern when the weapon is of no more use. Therefore, we should think how and why the weapon (language) is not functioning and find a way to keep it in use. The weapon (language) remains in use when our teachers, editors, journalists, writers, artists and generally all those Armenian individuals who work for Armenian national and benevolent organizations are in such a social and financial status that it becomes the dream of any Armenian to seek employment in such a place and choose such a career.

How long can we keep the soldier (spirit) alive without his weapon (language)? Yes, the soldier (spirit) is more important but how long can he survive and how will he pass on his knowledge, strength and capabilities to those after him if he does not have a weapon? How will our traditions, history, and culture be transferred to the next generation? It is true that when the spirit is alive language can

be acquired later but to do that we have to keep the language first.

A good example of this picture is the revival of nationalism among the Armenian youth both in the Americas and Europe. Although they do not speak Armenian, they help Armenia and the Armenian cause in every way they can. But we have to realize that this is not a general trend and it is temporary. If we do not keep our language and pass it to the coming generations, this spirit will eventually be lost as well.

The importance of language in the survival of an identity can be seen also in the policies adopted by dominating nations. In the Soviet Union for example, everything was done to accelerate the process of assimilation. The most efficient way to succeed was by renouncing language and religion. France has followed the same path by forbidding the teachings and use of the Basque Language until 20 years ago, believing that the Basque people will easily assimilate once they forget their language. The same was done by Turkey with its Kurdish population and the United States with its Hawaiian population. Therefore, language and to a certain extent religion are the most important factors for the survival of an identity since they are the first target the dominating powers attack in their plan of annihilating a nationality, an identity. Here I find it important to also reflect briefly on the issue of religion and annihilation, genocide.

Religion

We Armenians have adopted Christianity in 301 and for 17 centuries kept our faith without deviating from it. That is why we are represented in the Christian world today with our unique Armenian Apostolic Church which has played and, is still playing, a big role in the survival of the Armenian identity. If our Church does not have its uniqueness, if we accept another Christian doctrine, the survival of our identity becomes questionable. Our tie with Echmiadzin, the Mother Church, and consequently Armenia will be cut and the language will be lost. A proof of this is that the Armenian communities of Poland, Hungary and other European countries used to have a strong presence do not exist anymore due to their conversion to another doctrine, of course there are exceptions but the majority of examples prove what was just mentioned.

Genocide

Genocide is not defined only as the annihilation of a nation by murdering its people, Genocide is also defined as the annihilation of a nation by forbidding the use of the language, the changing of the names given to its people, the distortion of their history, and the destruction of their cultural monuments. In Nakhichevan today, the Azeris, following the Turkish example of destroying our churches, are demolishing and destroying thousands of stone crosses. Disturbed and angry with these events, all of us, Armenians from every corner of the world, are applying to different governments, human rights organizations, the UNESCO, and other institutions to put a stop to these destructions. But what are we doing at the same time? We are killing our language by not talking, reading, and writing in Armenian; by closing our schools and newspapers; by not valuing enough our teachers, editors, journalists, writers, and artists; by giving foreign names to our children and thus helping our enemies in annihilating us. If we believe that we should keep our identity so that one day when Turkey finally recognizes that it committed the Genocide and accepts to return our lands and when we finally go there, in what language are we going to be communicating with each other? Arabic, English, French, Spanish, Russian??? Decide.

To conclude, it can be said that a national identity is a co-ordinate of homeland, religion, history, culture, and traditions with the language being the nucleus. In the absence of a nucleus the co-ordinate is weak and in time it stops being a strong support for the survival of the identity. Language is the only way to strengthen these supports and pass it from one generation to the other.

JIRAIR TANIELIAN

He was born in Jounieh, Lebanon, 1941.

He studied at Mekhitarian, Hovagimian-Manougian and Haigazian College respectively, obtaining a B.A. in General History and Education and the Normal Diploma. He has concurrently taken interest in Armenian subjects.

He has worked at Haigazian College for 23 years as librarian.

He has published many bibliographic and literary works concerning the Armenian press, politics, and education with ample details and statistics on the press and educational facts and figures concerning Armenian schools. He has also acted as editor-in-chief of the "SHIRAK" literary monthly, "YERIDASSART HAI" biweekly, and recently he started publishing "Gamar" literary periodical. He has written articles for the "ZARTONK" and "ARARAT" dailies, and "SPYURK" and "NAYIRI" weeklies, to mention only a few.

He has lectured at the Armenian Department of Haigazian College and A.G.B.U.'s Yervant Hussussian Armenian Institute.

Over the period 1987-1997, Mr. Tanielian has acted as secretary to the A.Y.A. Central Committee, and as secretary to A.G.B.U.'s Educational Committee between 1985-1987.

In 1987, he was designated Principal of A.G.B.U.'s Hovagimian-Manougian Secondary School, and as of September 1993, also Principal of Tarouhy-Hagopian Secondary School for Girls.

In 1998, the Honorary Doctorate in Education was conferred upon him by the Economics and Law University of Yerevan.

In 1999, he received two awards: "THE HAIGAZOUN AND ANAHID VARTIVARIAN" 'ZARTONK DAILY' AWARD"; "THE HAIGASHEN OUZOUNIAN LITERARY AWARD" granted by the Tekeyan Cultural Union.

In 2005, His Sanctity Aram I, the Catholicos of the Grand House of Cilicia, bestowed the "MESROB MASHDOTS" decoration on Mr. Tanielian, greatly honoring him.

He has lectured on various subjects and occasions in various cities of the world: Los Angeles, Boston, London, Athens, Cairo, Nicosia, Aleppo, Yerevan, Dubai, Abu Dhabi, etc.

The Present Status Of The WESTERN ARMENIAN LANGUAGE IN THE DIASPORA

(Summary)

Jirair Tanielian

Cairo, the birthplace of the Armenian General Benevolent Union in 1906, rightfully reinitiates a series of Centennial activities dedicated to the vision and crystallization of the same by Boghos Nubar Pasha and his concordants, followers, and descendants. The A.G.B.U. became the greatest non-political pan-Armenian Organization devoted to the preservation and flourishing of the Armenian Heritage in accordance with the Union's national ideology in the Diaspora and Armenia proper with renewed energetic presence.

The A.G.B.U. has always prioritized the practical implementation of all measures conducive to the realization of its pan-Armenian mission. Today, the educational sector that comprises many schools worldwide and the numerous youth and cultural activities constitute the core of A.G.B.U. interests. The one-day Cairo Seminar consecrated to Armenian Education and the Instruction of Armenian is an evident case in point.

Lately, the same concern has been shared by many: the August 2004 "Pan-Diaspora Educational Assembly" organized by the Catholicosate of Cilicia in Bikfaya, Lebanon; the concurrently held "Armenia-Diaspora Educational Assembly" organized by the Ministry of Education in Armenia.

One thing is certain: a serious problem or crisis does exist related to the instruction of Armenian, which is the cornerstone of Armenian Education. Western Armenian is surely retreating. Much of the dialect purified and enriched by the Mekhitarist and Western Enlightenment movement of the 19th century (Constantinople) is giving way to foreign languages and influences because Western Armenian has been uprooted from its original "milieu" and "habitat".

Only Armenians recently emigrating from the Near East and Armenia still preserve this Armenian. Better still is the condition among Near Eastern Communities, where Armenian as the spoken language has been alive for four generations. For the generation that had survived the Genocide, the language became an icon. Western Armenian was the cement that brought together the network of Armenians in their daily dealings, religious ceremonies, and cultural undertakings.

In the West, however, the same conditions, unfortunately, were not available. The first generation gathered around the church, but later the majority took a different bent, in search of wider economic possibilities. To them, Western Armenian became a factor reverberating the past but not reinstating the present. But when language retreats, our identity does, too.

Globalization poses another great danger to a nation like ours, two-thirds of which are engulfed by the Diaspora. In Armenia proper, the fight against globalization is easier because of factors reassuring identity; in the Diaspora, however, a different strategy, together with political will and moral vigor, is required.

With respect to the utilization of Armenian in schools, the case in the West has already been dealt with above. In the Near East, however, and taking into consideration the particular conditions for each and every entity within the Diaspora, a new language is getting hammered into sheets of gold not so pure as before, because of the direct interference of terms and linguistic structures from the immediate milieu. Added to the scarcity of excellent teachers of Armenian, the spoken Armenian even in schools nowadays is distorted.

All attempts to sail boats against the current, incorporating technological means to create more effective and interesting material for learners of Armenian, are inadequate to intercede this retreat.

Therefore, a collective national strategy aimed at insuring our existence vis a vis present conditions and imperatives is of paramount importance.

NADYA SARAFIAN Ed.D.

Dr. Nadya Sarafian. was born in Istanbul, Turkey and graduated from the local Armenian Essayan Lycee and the American college for girls. In 1956 she was admitted to the University of Istanbul, where she studied Psychology, Child Psychology Psychiatry and Sociology. She graduated in 1960, majoring in Psychology. Being awarded a Fulbright Scholarship, she continued her higher education at the Wichita State University, Kansas, where she received her Master's degree in Psychology in 1964.

In 1967 Nadya Sarafian obtained her Ed.D. in Psychology and Higher Education from Oklahoma State University. Upon her return to Istanbul, she married architect Osep Sarafian in 1968.

Dr. Sarafian immigrated to the U.S.A. with her family in 1980, and settled in Detroit. She taught Psychology at the Lawrence Technological University, Southfield, Michigan, from 1981 to 1987.

The A.G.B.U. Alex & Marie Manoogian School Board of Education appointed Dr. Nadya Sarafian as Principal in August 1985.

Under her leadership, the Manoogian School has experienced significant growth while offering a quality education. Dr. Sarafian started her Manoogian career when the school only had 120 pupils: now, she is leaving with 375 students and 50 faculty and staff.

Dr. Sarafian retired from her position in 2005 and was presented the St. Sahag and St. Mesrob award.

LEVEL OF ARMENIAN LANGUAGE TEACHING IN SCHOOLS

Dr. Nadya Sarafian

We are gathered here today to present some common educational concerns which are of interest to all of us. We will try to see if we could discuss these issues together and come up with a satisfactory suggestion to ease our conscience.

All the problems of the Armenian community are complicated. As Armenians, we all belong to one nation and very strong storms have blown us all over the world. In host countries where we have been many, we have erected churches, opened schools and we have created culture. Then we have abandoned these communities, changed countries and formed other new communities and started all over again. The pattern still continues. Therefore, it is perfectly natural for us to learn the language, the customs and the culture of the countries we live in. To be able to speak one or more languages with perfect fluency does not mean, however, that we should regard our own language secondary or even consider it a nuisance to learn. Unfortunately, we hear similar expressions more and more frequently.

To be a good Armenian and simultaneously a good American, French, British or Arab is possible. These two identities are not mutually exclusive. On the contrary, they complement each other. It is a scientifically proven fact that the more languages people learn, the more cultures they absorb, the more broadminded, understanding and peace loving they become. It has been observed that people with strong national identities have always been respected by Armenian and non-Armenian communities alike.

How can we establish this Armenian identity in our coming generations? The destructive forces which we face today are no longer geographic distances since the satellite communications technologies of our modern age have solved that problem. The real issue is the identity problem. The identity of a person does not develop overnight, nor can it be forced upon someone. When the seeds can be sewn into the minds and hearts of school age children, over the years these seeds will sprout, take roots and grow up with the individual to form a solid part of his or her personality. Just like the seeds of every plant do not grow in every soil, identity also does not flourish under unfavorable environmental conditions.

The sacred duty of maintaining our ethnic identity, our language and our culture and passing them on to future generations weighs heavy on the Armenian Church and the Armenian School. The Sunday School program of our churches are confined to providing religious education to Armenian children which, of course, does not encompass our entire culture. Therefore, the Church or the Sunday School programs are not enough to keep the identity of our Diaspora Armenian communities, particularly when most of these programs are conducted in local languages. That leaves the Armenian day school to carry the torch.

Every community has its own unique character. Some of them are old, others are new. In the United States, the old communities have already raised at least four generations and they have become English speaking even though they have learned Armenian from their grandparents. The American policy of the time was to turn the immigrant populations English speaking, therefore, Armenians, along with other immigrant groups, lost their mother language and forgot its importance, even though their faith remains strong and affiliation intact. According to them, the Armenian day school is helpful for the children of new families from overseas until they learn the language and be ready to move on to a local public school. Hence, they have kept their distance from the Armenian speaking segment of the community and for the most part they don't enroll their children in Armenian day schools. This behavior has nothing to do with financial considerations. It is true that, as private institutions, Armenian schools request a full or at least partial tuition. However, our experience in

Michigan demonstrated that, when the A.G.B.U. Alex & Marie Manoogian School received the charter school status in 1995 and started balancing its budget with state funding and cancelled the tuition system, the number of Armenian students did not increase as much as that of non-Armenians who flocked to the school to benefit from the strong academic curriculum and to learn the compulsory Armenian Language and Armenian History along with the rest of our students with the excitement of having found a treasure for free.

Unfortunately, Diaspora Armenians, even including the communities in the Middle East, do not realize the importance of the language and they raise generations of young people who speak other languages. They say that a language is a nation and a fatherland, and that the loss of the language is the death of the nation. For an entire year the discovery of the Armenian alphabet was celebrated everywhere. The contributions of St. Mesrob Mashtots and those of the Holy Translators to our culture were gratefully acknowledged. No one, however, reflected on what would happen to our culture if these letters stop being in use in the future. I repeat, the continuity of our Diaspora communities can be maintained neither by our Churches, nor by Saturday or Sunday schools. The only possibility is the Armenian day school. I don't know what we should do to get this message across to our communities. I think that this message should come from our religious leaders, our pastors, community leaders and intellectuals whose opinions may influence people. If we fail to stir a massive movement now, the future of our currently operating successful schools, is obscure. We should contact our leaders without falling into despair and if they give the order, I am sure that capable individuals will get to work and they will do their best to maintain the continuity of our culture successfully.

Student – Parent – Teacher Triangle

In student – parent – teacher interactive cooperation, the focal points, that is the base, rest on parents and teachers. The success of the student depends whether the parent – teacher relationship is positive or negative. Specially if the parents do not have full trust in the teacher, or in the education their children receive at the school, children immediately sense the ambivalence of their parents and start manipulating them by making up stories and telling them how terrible the situation is, until they convince them that it is a waste of time and that they are not learning anything.

In cases like this adults have to use their common sense and maintain their authority. On the other hand, if students witness a loving and respectful relationship between their parents and teachers, they may still be tempted to disrupt this mutual cooperative attitude, but noticing that parents will find out the truth on their next visit to school, they do not want to be blamed for fabricating stories, they soon give it up and become more attentive in class, applying themselves better to their studies and soon they show remarkable improvements.

Students owe the development of their mind and soul to their teachers. The success of the students, on the other hand, gives contentment and fulfillment to the teachers. This student – teacher reciprocal relationship creates such a strong tie and a bonding, which cannot be compared with any other friendly relationship. Over time, neither the student forgets his/her teachers, nor the teachers forget their students and they look each other up wherever they may be in the world. This is the very spirit of the Armenian school.

For any nation a school is an educational institution where students between three to seventeen years of age come to receive knowledge and education. The Armenian School applies local curricula. In addition, it offers a program in Armenian studies where students learn the Armenian language as well as, are introduced to traditions, music, dance, Armenian history, past failures, present struggles and future hopes. Students feel themselves in their second "homes" where they are surrounded by caring teachers who protect them from the negative elements of their surroundings, inspiring love and respect towards mankind and toward their culture. These dedicated professionals carry out their mission with patience and understanding, which gradually builds up student's self-confidence and identity.

In the Armenian Diaspora, an individual cannot have just one identity, but by the same token, he/she does not have to make a choice between an Armenian or non-Armenian identity. One can absorb both Armenian and Egyptian, Lebanese, or American identities and be proud of both. Multiple identities do not cancel each other. Anyone can be a good Bulgarian Armenian, Argentinian Armenian, or Iranian Armenian as long as he/she does not forget or leave out the Armenian identity. I believe that the Armenian Schools in the Diaspora have successfully prepared students to function easily in multiple cultures and be helpful citizens in all of them.

Use of Textbooks

The issue of Armenian language and history textbooks has created many complications and teachers have not been completely satisfied with available textbooks. Schools in the Diaspora work independently from each other and besides implementing the academic programs of the host countries, they worry about the concerns of their Armenian studies curriculum. As long as there is no plan in place, encompassing all Armenians, and in the absence of a well established method to teach the Armenian language, every teacher or a group of teachers in a school choose textbooks or develop them according to their competence and approach to teaching. Thus, the traditional methods of teaching Armenian continues. But this is not enough.

In order to arouse the interest and sustain the attention of today's Diaspora student, we urgently need attractive textbooks with colorful pictures, with short reading selections in contemporary subjects, with poems written in simple language accessible to the young student. A series of textbooks were recently published under the auspices of the Western Prelacy of the Armenian Church in California, and sponsored by the Lindsay Foundation, which came to fill a huge void. We appreciate their work and congratulate all those who contributed to the project. The series also have books on grammar, religion and Armenian history for elementary and middle school students.

We started using these books at our A.G.B.U. Alex & Marie Manoogian School in Michigan and our teachers are generally pleased with them. We have a few minor suggestions, which we hope may be considered in their second edition.

These books are also written for students who already understand and speak Armenian. How are we going to handle students who may be Armenian, half-Armenian or non-Armenian who do not understand or speak Armenian whose numbers increase with each passing day? We also need books, which teach Armenian as a second or foreign language. They have a different approach. They use more practical words and with conversational exercises they somehow help the student learn the new language faster and with greater ease. Once they accomplish a certain level, perhaps they may join the more advanced groups and follow their textbooks. Students now-a-days have no patience to learn complicated words, which they will never use. We live in a period where speed and convenience are the mottos and we have to adjust to present conditions.

When I was looking through available textbooks, which teach English as a second language, I ran across a series of four books of increasing difficulty. Each chapter of every book had corresponding exercises in a separate volume, a CD to listen to and a DVD to complete the visual impact. They also had a teacher's guide as well as classroom quizzes and final examinations, all ready to be used. I am sure there are other methods to teach foreign languages such as the Berlitz method or others. Another novelty on the market is an attractive computer program, which is fun to use for our young students. In spite of the claims that anybody who uses this program can learn Armenian by themselves, I believe that the assistance and the guidance of the teacher will always be necessary.

Besides textbooks, we also need to work towards the publication of simplified literary works, of children's magazines and of short and pleasant plays.

About ten years ago the Armenian community in Nice, France hosted a conference with the partic-

ipation of a sizeable number of educators and teachers from around the world. Similar concerns were expressed, various opinions were exchanged and suggestions made. I was not present at the gathering and I don't know if there was any follow up work done. I only know that all these initiatives are made by individuals or groups detached from each other and we either do not hear at all about them or we learn by chance. The reason for all this is the fact that we, as communities, are not unified and organized to create a body in the Diaspora which can bring together linguists, historians, teachers, child psychologists to address our educational concerns and together accomplish with authority what we need to make our missions more purposeful.

It is easy to present demands of course, we realize that such a monumental project needs a huge financial backing, but if we don't take action immediately, perhaps all the hard work and sacrifices made to date go in vain and we lose the Diaspora for good.

Please, do not think that my intention is to scare you with pessimistic premonitions. We have to prepare our future from today, have a plan and step-by-step move closer to our goal. We will expect from this body of educators to come up with a generalized method to teach Armenian which could be adjusted to the needs of the communities in the Middle East as well as, those in Europe, in Australia, in North and South Americas. Once they clarify the method, it is possible to develop a curriculum for all communities in the Diaspora and prepare textbooks, history or reading books accordingly. It will be desirable to take into consideration the existing work by individuals or groups. By cooperating with the authors of current text books and through cooperation with publishing companies, which market foreign language books, we may gain time and possibly save a lot of money.

The Armenian General Benevolent Union whose centennial we are celebrating this week has served ardently the Armenian people. By taking on the leadership of directing the immediate educational efforts, perhaps A.G.B.U. may be able to save the Diaspora from total loss. It may be worth to have a heart to heart talk with our leaders.

Training and Qualifications of Teachers

We all realize and appreciate the fact that the teaching career requires a great deal of sacrifice and dedication. In the case of a teacher of Armenian subjects, this sacrifice and dedication is even more accentuated particularly when we consider the meager compensations they receive in general because of the budgetary limitations of most Armenian schools. Up until now a generation of professionals, imbedded in a sense of community service, have devoted themselves to the purpose of building up the Armenian identity of Diaspora children. The teacher of the Armenian language and history is the foundation and the soul of the Armenian school, but we should not allow that he/she also becomes the victim.

Let us assume that the teachers of language and culture currently employed in our Diaspora schools fully satisfy the need, who are going to be their successors and where are they going to be trained? For now, all our teachers, without exception, are natives of either Middle Eastern countries or of Armenia who are settled in Europe or Americas and they have received their education in their native countries. Currently, the Education Ministry or Department of many countries, including the United States, require that every teacher should have a teaching license from an accredited local University and also have a major in the subject they are teaching. Hence, a person who would like to teach Armenian not only has to master the language and history, he/she also has to take courses in methods of teaching. Our problems are becoming more and more difficult. In our materialistic world how are we going to make the teaching of Armenian an attractive career, which promises job security, health insurance and retirement pension? If we don't start getting ready now, soon it may be too late.

Every country has its own programs and institutions where teachers are trained. The prospective teacher of Armenian subjects certainly has to pursue a degree in Education at the same time enrolling in an Armenian Studies program. In many Colleges and Universities we have Armenian chairs and

professors. It should not be too difficult to expand their limited offerings to include a few other courses to complete the preparation of the teachers. In addition, if a chance could be given to the young teacher to visit Armenia and participate in their special programs for Diaspora teachers, I feel that we may succeed in producing a well prepared teacher ready to assume responsibility.

The Armenian teachers should never be compensated at a different level from the non-Armenian teachers. Where double standards are used, the person may perceive the discrimination, feel the wrongdoing and therefore he/she will certainly become embittered. Only when teachers are respected and appreciated in every way they will respond to their calling and will not hold anything back to be helpful as much as they can.

Effort to Make Armenian Accepted in Official Baccalaureate Examinations

Not every country has a baccalaureate examination system to enter college. The tests which are given can only be administered in the official language of the country.

In the United States, every High School student is required to take a foreign language. Most students prefer to take Spanish; others take French, German, Russian or any other language, which is offered in their school. Armenian has been accepted as such and it fulfills the requirement of the Department of Education.

In graduate school also there is the requirement for one or two foreign languages and if students can prove that there are many books written in Armenian related to their field of study which they may benefit from, the examination they will take to test their language skills in Armenian may suffice to waive that requirement.

I have no idea about the educational system in South America, but I know that in the Middle East, following the European model, students are admitted to the University based on the points they accumulate on their Baccalaureate test. If I am not mistaken, the Education Departments of a few Middle Eastern countries have already accepted Armenian as an official language to take a Baccalaureate in. I hope efforts to have other countries also accept Armenian for Baccalaureate will give results. It is worth to pursue the idea because to see that a non-Armenian governmental body has rated Armenian to be among languages acceptable for college entrance examinations is certainly enough to create enthusiasm in the young generation. However, if the attitude toward absorbing the language and culture weakens or gradually disappears in Diaspora communities, students who wish to enter college will not be prepared to take such an important examination in Armenian. I feel that at the moment we should concentrate our efforts on educating our Diaspora communities so that they first learn Armenian, strengthen their ethnic identity and later we worry about the Baccalaureate in Armenian. I always thought that if our communities in the Middle East are considered Diaspora, those in Europe, particularly in North and South Americas should be called the Diaspora of the Diaspora since it is in those communities that we can see the future of our people. History shows that great many similarly prosperous Armenian communities have disappeared today having left behind some buildings, cemeteries and some historic documents validating their existence. These examples should bring us to our senses and we should put in every effort to save our existing communities from such a destiny. I have great hope that our Armenian General Benevolent Union will once again assume its providential role for the preservation of our Diaspora communities and will sponsor the work that has to be carried out by providing the qualified specialists and the financial support to accomplish this important goal. Thus, it will fulfill its centennial leadership in Armenian education.

HAGOP HAGOPIAN

Hagop Hagopian attended Armenian school up to high school in Lebanon and later the American University of Beirut, earning Bachelor's and Master's degrees in history. He was at UCLA 1970-1974, pursuing his doctoral studies in Modern European History and teaching Armenian at the Narekatsi Chair of Armenian Language and Literature. He has been affiliated with Armenian schools since in California since 1968, first as a teacher and later as an administrator. He has been the principal of AGBU Manoogian-Demirdjian School since 1986.

SUGGESTIONS FOR THE IMPROVEMENT OR PLANNING OF THE ARMENIAN LANGUAGE TEACHING AND ARMENIAN EDUCATION PROGRAMS

SUGGESTIONS FOR THE IMPROVEMENT OF THE ARMENIAN PROGRAM AND CURRICULUM IN DIASPORA SCHOOLS

Hagop Hagopian

This paper will attempt to examine the present state of the teaching-learning process of Armenian language, history and culture in our schools and offer suggestions to help address some of the outstanding concerns regarding the ultimate goals and objectives of Armenian education in our school systems across the Diaspora.

We cannot overlook the fact that in spite of the sustained effort of teachers and administrators, there has been a steady decline in many aspects of Armenian education in recent years. We are well aware that there are no easy solutions to this complex problem, with implications that go beyond the confines of this paper.

At the present time, Armenian schools in the Diaspora are serving the third and fourth generations of survivors of the Genocide. With every passing decade, the social, economic, intellectual, cultural and other factors affecting the outlook, self-perception, indeed the collective vision of our communities as to what an Armenian school should be have also changed. More often than not, we have recognized our shortcomings, but at best, we have taken minor steps in redefining the purposes of the Armenian program of our schools.

An analysis of the existing programs indicates that the Armenian curriculum of our schools has not been modified fast enough to catch up with changing times and requirements. We are still using reading materials and resources that do not appeal to today's youth; the mentality of people in charge of Armenian education has not sufficiently adapted to changing times, either. From the pedagogical point of view, this situation is quite untenable, because change is an important premise in educational thinking and practice. It must be understood and appreciated at the same time that change is not a threat, but a necessity to ensure the wholesomeness and purposefulness of the teaching-learning process in general and in particular the teaching of our language, history and culture to students whose Armenian identity is threatened by the cultural and socio-economic conditions of the countries where they are growing up.

This is not to say that voices for reform have been non-existent. However, thus far we have only made timid attempts to address the range of issues faced by administrators, teachers, parents and even students old enough to question some of the outstanding issues and concerns regarding the ultimate goals and purposes of Armenian education in Diaspora schools. It is obvious that we can no longer neglect the need for a fundamental change in our thinking and practice as educators responsible for the next generation of Armenians living in disparate communities around the world. We must accept the challenge to improve the present state of Armenian education in its totality, because the situation has become untenable in many cases.

To bring about meaningful change and reform in the domain of Armenian education, we must begin by asking the question of what we teach, how we teach, and how do we assess what students learn in our classrooms. We need to explore the possibilities of making the Armenian curriculum more responsive to prevailing needs of a given community, to improve the quality of teaching that goes on in our classrooms, and to enhance the learning of all students. This vital process requires that we believe in continuous and thoughtful deliberation, in constructive and positive feedback from all constituencies, in looking for consensus and common ground so that the ultimate mission of our

schools can be realized, which is instilling a sense of indestructible identity in our youth, a goal that supersedes grammar and spelling, even reading and writing. To make progress and succeed in this new endeavour, it is incumbent upon teachers and administrators to be steadfast in utilizing new resources, using new teaching strategies, and whenever necessary, taking risks to reach out to *all* students attending Armenian schools, so that we can develop student self esteem and the Armenian identity side by side, all along maintaining our firm belief in the effectiveness of Armenian educational institutions and the education they impart to be central to the cohesiveness and permanence of Armenian communities around the world.

In considering changes and improvement plans in Armenian education, we should be mindful of certain societal factors that bear upon the process and dynamic of change. With every passing decade, a common vision of what an Armenian school should be has become a more elusive quest. The new generation of parents, many of them born and raised in a host country, are more demanding and discriminating than their parents were in the appraisal of the phenomenon of an Armenian school where their children would be spending most of their formative years. A growing number of parents in the case of southern California, where there are twelve Armenian day schools operating presently, feel that the Armenian school is not the only option available for their children. They compare the Armenian school with what other private and even public schools can offer for their children, academically, socially, in physical facilities, sports and extra curricular programs, and as a result have no qualms pulling their children away from Armenian schools in increasing numbers, year after year. In spite of the continued effort of boards of trustees and school administrators, student enrollment of Armenian schools in southern California has not increased during the past ten years, while during the same period of time the number of Armenians living in the area has almost doubled.

Most other Diaspora communities are not as fortunate as the Greater Los Angeles area where the Armenian population is on the increase, the economic well-being of the community on the upswing, and Armenian institutions thriving to a greater or lesser extent. In spite of these positive factors, Armenian schools in southern California are facing difficulties in maintaining the teaching of our language, culture and history at a level that teachers, administrators and the leadership of our schools would like to see. A survey would probably reveal that by and large this assessment applies to all Armenian schools, anywhere in the Diaspora.

An analysis of this phenomenon suggests that foremost among the reasons of this decline are faculty related issues, like scarcity of a new talent pool of teachers, continued adherence to ineffective teaching practices, and lack of expertise in pedagogical innovations such as group teaching (of students), team teaching (of teachers), and peer observations to learn from each other.

Differences in student learning capability pose another challenge. Students who can make progress in any educational setting are learning anyway; but, given the challenges we face, we are missing on a growing constituency of students who are coming from families where the dominant language is no longer Armenian, where there is no help available to support classroom instruction, and where socio-cultural assumptions often lead to negative attitudes questioning even the relevance of the teaching of Armenian subjects in our schools.

The present state of the teaching of the Armenian curriculum would be helped if we could get new and improved textbooks in Armenian language, literature, history and culture. Audio-visual materials related to our culture and heritage would definitely be enhancements and be appreciated by students, teachers and parents. It would be acceptable to use the Internet, television, video and DVD to provide outlets for students with different learning styles.

However, improving the content of the Armenian program of our schools and enhancing instructional delivery in the classroom are challenges that cannot be addressed by marginal and transient solutions. They require a new outlook on the part of teachers, administrators and board members to engage in meaningful assessment and formulation of proposals for purposeful change, fundamental

tasks indeed in which teachers and administrators should be engaged for a long time to come. Our leadership should invest in human and material resources in this crucial area and empower knowledgeable people to come up with reform plans that address all the outstanding concerns, are well-thought and effective in a school setting to make a tangible difference in the learning of our students and the strengthening of their sense of the Armenian identity.

In this new endeavour, the incorporation of extra curricular activities is a feasible option that can be effectively integrated with curricular objectives, putting the student in the active role of the learner and participant in the educational process. For example, drama can play a constructive role in developing love of the mother language and using it with confidence as well. Participation in a theatrical extra-curricular production on a topic of significance to Armenian history, culture, society, or current events can be instrumental in enhancing teamwork, pride, and a sense of common destiny in students.

Another group effort that can be instrumental in stirring feelings of patriotism and building the sense of national identity is involvement of students in pan Armenian efforts such as the Thanksgiving Telethon to raise funds to meet needs in our homeland. At AGBU Manoogian-Demirdjian School, every November it is an encouraging and rewarding experience for teachers and parents to see students, even those who cannot use the mother language as expected or who do not perform well in Armenian classes, involved, committed and dedicated as active participants in the annual walkathon held before the Telethon to raise funds for their brothers and sisters in Armenia.

Another such activity is field trips to sights that correlate to what students learn in the classroom and what we ultimately want to instill in them. Last year, an assembly of high school students held at the Armenian Martyrs Monument in Montebello, California, to commemorate the 90th anniversary of the Armenian Genocide was the best Armenian History class our students had ever had. Visits to the Armenian Church where students can have an opportunity of an audience with a priest or a bishop are unforgettable experiences that can only leave a permanent imprint on student psyche and sense of belonging to a nation that has unique traditions and a long history.

The challenge for Diaspora schools to continue to be the bastions of generation building and provide the leadership for the next generation as well is so enormous and far-reaching that reforming the *status quo* by a few strokes of the brush would be insufficient, even irresponsible for our leadership, given the complexity of the problems we are facing which, based on past experience, if left unchanged would only aggravate in coming years. Teachers, parents, administrators and board members of Armenian schools, particularly in the western Hemisphere, should be aware that the languages of the dominant cultures are fast becoming the daily spoken languages in the majority of Armenian households in Europe, North and South America, and Australia. English, French and Spanish are already the medium of communication among school age children in those countries.

In the coming years, this accelerating development will undoubtedly necessitate changes in the Armenian program and philosophy of our school organizations for them to continue functioning as effective and viable educational institutions.

Ronald Barth, noted educator, school reform advocate, and senior lecturer at Harvard University School of Education writes in his book entitled *Improving Schools from Within* that schools are capable of changing and improving themselves, provided all components of a school community work together to create a shared vision of what they want to be, for "Schools full of vision will flourish, whereas those without a vision for the future are destined to perish."

Our communities across the Diaspora in general and Armenian schools in particular are at the crossroads of changing times and new realities. Therefore, our calling should be to build a new vision that will ensure the future of our schools, as we face increasing threats to our cultural identity in lands far away from the homeland. Only then will our schools endure and flourish for generations to come.

ASHOT A. MELKONIAN

Ashot A. Melkonian was born February 16th 1961, in the city of Akhalqalak. In 1977 he graduated with golden medal from T. Temirchyan armenian secondary school No 4 of Akhalqalak. In the same year he entered and in 1982 he graduated with honors from the faculty of History of the Yerevan State University. From 1982 to 1985 he was a postgraduate student of the Armenian History Department of Yerevan State University. In 1989 A. Melkonian presented his doctoral dissertation on "Armenian population of Erzurum region in the first 3 decades of the 19th century" theme.

In October 1986 Ashot Melkonian started to work in the Institute of History of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia first as junior researcher ,then senior researcher, scientific secretary afterwards as deputy director of the same Institute. Since July 2002 he is the director of the Institute of History of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia.

A.Melkonian is the author of over 7 books and more than 150 scientific articles. His work "Erzurum" (Yerevan, 1994) and over 30 articles dedicated to Western Armenia were granted the first prize by the "Armenia" national fund. In 2002 he defended his professorship dissertation on the theme of "Javakhk in the 19th century and the first quarter of the 20th century". In 2003 he has published a work with the same title which was awarded the "Gurgen Melikian Qashataghi Bazmazavak Family " fund's financial grant and the "Haykashen Uzunyan" prize of "Tekeyan Cultural Centre". In 2003 Melkonian was awarded with the medal of "Movses Khorenatsi" by the president of the Republic of Armenia. His works are about democracy , Western Armenia, Armenian Question, Genocide, armeno-georgian, armeno-turkish relations and the problems of Javakhk.

THE ARMENIAN LANGUAGE AS A MEANS OF SURVIVAL: HISTORICAL PERSPECTIVE AND PROFITING FROM EXISTING POSSIBILITIES

Ashot A. Melkonian

The role of the Republic of Armenia in the safeguarding and development process of Western Armenian.

Cooperation, through a special committee, between the Diaspora and concomitant Motherland organizations.

The origin and development process of every language go through defined stages that are affected by existing political and cultural conditions. In this respect the historical path crossed by the Armenian language is no exception. It is intimately tied with the general concerns of the Armenian people, their centuries-old history, statehood and cultural development.

Born, centuries ago, as immediate heir to the Indo-European mother tongue, the Armenian language was historically destined to a rocky road. Even though its early formation period has been accepted as a spoken language era, nevertheless it underwent definite progress, during the stages of stronger Armenian statehood.

The beginning of the 1600-year Mesrobian era of the Armenian written word coincided with the fall of the Arshakuni dynasty's rule, and, in the absence of full statehood, it played a major role in safeguarding the Armenian nation. But, in the late Middle Ages, the lasting Persian-Turkish rule brought about the demise of Middle Armenian that was based on classical Grabar. Early in the 19th century, during the transition to Ashkarhapar, Western Armenian (spoken by Armenians under Ottoman rule) and Eastern Armenian (for Armenians living under Persian and later Russian influence) were clearly formed. Consequently, these did not emerge as two new languages, but, based on Grabar, they became the two branches of the same language, in the normal process of evolution. Thus, Western Armenian, which had started to develop during the 12-13th centuries, found a geographical acceptance in the greater part of historical Armenia, remaining much closer to the mother tongue of Grabar.

In the second half of the 19th century, due to rising involvements in national-cultural interests, a literary treatise of the two Armenian branches took place, thanks to the dogged efforts of creative Armenian intellectuals. Constantinople, Venice, Ismyrnia and other cities became centers of development for Western Armenian, just as Tbilisi-, Russian- and Indian-Armenian communities did for Eastern Armenian. The Constantinople ~~Western Armenian~~ ~~Araratian~~ dialect became the basis of literary Western Armenian as the Araratian dialect became that of the literary Eastern Armenian.

Also, the general intensification of the struggle for national liberation logically brought about the national ideology, at that time, to accept the two branches as a single national-cultural whole. This phenomenon appeared in the beginning of the 20th century in Eastern and Western intellectual circles, not only for the sake of mutual enrichment, but also for the unification of the language, during favorable political times. However, as a result of the physical extermination of Western Armenians, due to genocide, and the consequential loss of their native lands, two thirds of the population speaking Western Armenian was essentially eradicated from our historical Motherland.

It seemed that, with the establishment of the first Armenian Republic on a section of Eastern

Armenian territory. In May 1918, favorable conditions were created for state concern to protect the Armenian language. The majority of the leaders of the Republic, particularly the military who had served in the Russian army, not only were not concerned with making Armenian the official language of the country, but they created roadblocks as well. Already on May 28, 1919, after the declaration of a free, independent and united Armenia was accepted, and when the Republic of Armenia called itself Government of Western Armenia as well, her attitude towards the lost historical Armenia and her inhabitants speaking Western Armenian changed somewhat. A law to use Armenian as the official state language was passed on December 28, 1919, which contributed to this change in attitude. Western Armenian staff serving in the Army were allowed to issue orders in Western Armenian, even in Western dialects, to manage their business in their preferred language etc.

Nevertheless, the newly created government did not fulfill the expectations of Western Armenians and remained for them the "Araratian Republic". After Armenia was sovietized, and, particularly after the spelling "reform" on March 4, 1922 in the Soviet Socialist Armenian Republic, the protection of Western Armenian and Mesrobian spelling became the "privilege" of Diaspora's intelligentsia. Under the dictatorial rule, the new spelling and Eastern Armenian was imposed to all of Soviet Armenia, also covering populations of Western Armenian origin and dialect in Shirak, the Sevan basin, Javakhk, Akhalksxa, New Nakhichevan, and coastal regions of the Black sea (people of Hemshen). Also, the Abeghyan spelling was used to print Western Armenian classics, as a consequence of which the content of these literary creations were severely flawed. Fortunately, thanks to powerful protective organizations of the Diaspora, it was possible not only to preserve but also to enrich and bring Western Armenian to new heights.

Western Armenian's status started to change in the Diaspora, for whatever reasons, about the middle of the 20th century. The massive repatriation, the unprecedented increase of the use of foreign languages, the decrease in the number of Armenian students in educational institutions and the outflow of migrants from Armenia in the last few decades caused the spread of a rather flawed, russian-ized and dialectal Eastern Armenian, creating a new situation in the Diaspora.

We believe we are not mistaken when we insist that the Armenian Independence in 1991 brought about unsubstantiated comfort to non zealous Diaspora Armenian leaders on the question of language reform, which they believed could be relegated to the jurisdiction of the newly formed state. Strangely enough, time proved that, in spite of the assurances of certain authorities, and adopted laws and decisions, mother tongue concerns were not put at an appropriate level on newly independent Armenia's agenda.

Let us not forget that, even during Soviet rule, Armenia and Georgia were the only exclusive republics whose acceptance of the 1978 constitution included the use of their mother tongue as the official language. In the "Declaration of Independence of Armenia" on August 23, 1990 born during Artsakh's powerful movement, later in the constitution of July 5, 1995 and in "The law About Science" in 2002, the official language status of Armenian was legally resolved. However a lot of problems remained unresolved, and whether in business, on advertisement posters or in private life, the Armenian language remained in disgraceful status.

We must remember that laws about language and advertising make it mandatory to

include, on every poster, on the left corner at the start, Armenian advertisements in large letters, and then, if required, satisfy the need to advertise in any other foreign language. However, particularly in Yerevan, the capital, several notices bypass the law. The situation has not changed for years, despite the continuous intervention of "State Inspection of Language," the unrelenting increase of imposed fines, and constant warnings in public circles. The status quo did not change much even after the 2002-2004 debates in the National Assembly dedicated to the Armenian language. Naturally, in such

instances, to talk about the State's obligations towards Western Armenian is superfluous, to say the least.

Of course, the State treatment of this question is not the only reason. During the Soviet era the pre-occupations of Armenia-based intelligentsia with Western Armenian were defective to begin with, because of the lack of familiarity with the Mesrobian spelling of Western Armenian literature. Incidentally, within a limited circle of Diaspora and Motherland intellectuals, when the equitable return to classical Armenian spelling is suggested, some people maliciously, and others lacking information, equate the Republic of Armenia's concern to return to classical Armenian with the so-called "demand" of the Diaspora to make Western Armenian the state official language. Consequently, a large portion of the population is, unwillingly, under the impression that the Mesrobian spelling is specific only to Western Armenian and Abeghian is specific to Eastern Armenian. This creates a lot of misunderstanding, by many, about the concept of "spelling" and "language". So, among Motherland Armenians an unnatural aversion is created towards traditional spelling and towards Western Armenian as well. In other words, Western Armenian unduly becomes a scapegoat.

Let us make the case for this situation very clear. Today, the position of language, especially that of Western Armenian, could be legally regulated at best. In reality, that kind of legislation, as seen in many cases, rarely works. If it does at all, it will only apply to Eastern Armenian literary works. Thus, article 12 of the Constitution of Republic of Armenia states that "The official language of the Republic of Armenia is Armenian". We would like to believe that in writing this clause in the "Declaration" of independence and in the constitution in 1990, the authors had in mind the Armenian language in general, and not literary Eastern Armenian only. However, on expanding the brackets to clarify whether this clause refers to Grabar, Middle Armenian or Western Armenian, you encounter serious difficulties. For example, during the early 1990's, even after accepting the 1995 constitution, our students from the Diaspora, learning in higher educational institutions in Armenia, met with serious obstacles, and even objections to write in Western Armenian. There was even a general tendency to impose a mandatory test in Eastern Armenian spelling. The case was the same for public presentations of candidacy and doctoral dissertations. We have had the opportunity to personally intervene, on several occasions, to influence the Supreme Certifying Committee of the Republic of Armenia that confers scientific degrees, to accept the dissertations from applicants who chose to take the normal approach of writing their works in classical Armenian. Fortunately, at least in this last case, the situation has changed in Armenia, and now the presentation of scientific dissertations in classical Armenian and in Western Armenian is an ordinary phenomenon, but applies only to Diaspora Armenians.

Similar indifferent attitudes are seen in curricula planning because of the lack of necessary interest in Western Armenian. Thus, the publications of Western Armenian authors still continue with the new flawed spelling, naturally extending the reading of stained soviet strategy. In colleges Western Armenian is still taught in Eastern Armenian language, obviously not a productive approach (the lack of necessary specialists must not be overlooked.).

In our opinion teaching hours are rather slight. Of the twenty and more state institutions and more than fifty higher education institutions (incidentally the majority of them carry the title of "university"), today Western Armenian is taught in only four, Yerevan State, K. Apovian Pedagogical, H. Ajarian Universities and at "Spurk" (Diaspora) Scientific-Educational Center.

At Yerevan State and Kh. Apovian Pedagogical Universities Western Armenian is taught as a third year university course in the Faculties of Philology, the first being seventy-two academic hours (40 hours lectures, 32 hours hands on practice) and the second sixty-four hours (32 hours each). For a

clearer perspective we must point out that in a four year educational course, Western Armenian is planned for one year only, one hour weekly.

It is evident that under these circumstances it is impossible to prepare a Western Armenian. Specialist. At best such graduates might only have little difficulty in learning the language, but they would rarely be able to teach the language in the schools of Armenia. It is not surprising that today it is impossible to find young teachers in Armenia who can teach Western Armenian in Diaspora schools.

For a solution of this serious state of affairs, University management has assigned new timetables for Western Armenian education in the above mentioned universities, for second year M. A. Degree studies; thirty-four hours, of which twenty-eight are theory and six are practice. During the last few years additional hours for Western and Diaspora Armenian literature have been assigned in the universities. A proposal has been presented to the faculties of international relations and theology to also teach Western Armenian.

During the last few years, in order to closely familiarize Armenian and Diaspora teachers with Western Armenian, its literature, history and culture, the "Spurk Scientific-Educational Center" has organized a very interesting series of courses. As from last year similar courses of study are being organized at Echmiadzin's Kevorkian Institute.

There is no doubt, however, that these accomplishments are far from being sufficient, and even more painful is the fact that these are realized thanks to the efforts of zealous intellectuals, including His Holiness, the Catholicos of All Armenians' personal effort. Armenia's leadership has practically distanced itself from the resolution of this very essential problem for the Diaspora and for all Armenians. We are convinced that we, the intellectuals of a fifteen-year old free state, are seriously tardy in bringing the essential task of safeguarding Armenian education in the Diaspora – comprising the Armenian school, the safeguard of the Armenian language and its development – under the protection of the state. It is time to sound the alarm, and to propel us nationally towards the resolution of this problem.

To date, we generally do not have national goals for diaspora, diaspora-motherland relationships, conservation of Armenianism, language and spelling unification, and the thriving of the Armenian school, which constitute the safeguard of the endangered Western Armenian. It is essential to bring the above-mentioned problems to the attention of Armenian authorities in order to develop a plan of action with the active participation of Armenian intellectuals. It must be established once and for all that Western Armenian is no longer Diaspora's concern only, but it is under the lasting protection of the Armenian State. Armenia must not spare any efforts in the Motherland to prepare highly qualified specialists with intent to send them to schools in the Diaspora. From this perspective, the opening of a university in Yerevan, exceptionally for the study of Western Armenian – one whose graduates, based on previously sealed contracts, should be working in Diaspora schools, at least for a defined period of time – should prove very useful. In this respect special attention must be paid to coordinating efforts of Armenian educational institutions in the Diaspora with similar institutions in Armenia.

The first steps in this direction are very encouraging. In the Republic of Armenia some laws are being drafted. The Committee of Education and Culture (headed by Hranouysh Hagopian) has prepared a preliminary project, according to which it is proposed to include the teaching of Grabar and Western Armenian in senior classes. The organization of such a curriculum automatically resolves, during the student years, the mastering of the Mesrobian spelling, the problem of getting familiar with the centuries-old written word and the gradual elimination of the deepening spelling "chasm" between the Diaspora and motherland in the last few decades.

The Ministry of Higher Education and Sciences is projecting the development of a curriculum for the

teaching of Grabar and Western Armenian, based on which books will be published for all 12-year public schools.

At the same time, one of the foremost projects of the leadership in Armenia should be the creation of textbooks that promote national thinking (Language, Literature, History, History of Church and Culture, etc.) in Eastern and Western Armenian. To resolve this complex problem, the full potential of Armenian and Diasporan mental power needs to be harnessed. For example, let us discuss Armenian History. We need to recommend to Armenian institutions in the Diaspora to present certain periods of the essential history of their land and community, incorporating them with Armenian and with world history. Such politics could, after a certain period, bring about the deepening of a universal Armenian outlook.

Today, the serious problem of the safeguard and development of the language is now presented to our leadership in Armenia and to the whole nation. This alarm has been ringing especially for Western Armenian. In 1915, as a consequence of the genocide, we were deprived of the two thirds of our historical motherland. The language of our lost population, Western Armenian, was disrooted from of the periphery of Armenia, and became the language of the Diaspora. Today it is in real danger of extinction.

It is about time to wake up and understand, that the disappearance of Western Armenian, which is an inseparable part of our golden Armenian language, will be a new genocide, without which the pursuit of the Armenian Cause, the Recognition of the Armenian Genocide and the Reclamation of Western Armenia, which have become, for the last 90 years, our lifestyle, will be meaningless. Fortunately today we have Armenian Statehood, a Diaspora that lives with Motherland's worries and her existence and, as the present conference proves, has a profound anxiety and readiness to be of service to the nation.